

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra geografie

Bakalářská práce

Význam mimoškolního vzdělávání ve výuce
zeměpisu na 2. stupni ZŠ
(na příkladu aktivit spolku Pionýr)

Vypracovala: Petra Bendová
Vedoucí práce: Mgr. Petra Karvánková, Ph.D.

České Budějovice 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

.....

Petra Bendová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Petře Karvánkové, Ph.D. za její cenné rady, připomínky a čas, který mi věnovala v průběhu vedení této bakalářské práce. Díky patří rovněž paní Lence Derflové a panu Ladislavu Derflovi za ochotu a informace, které mi poskytli ohledně Pionýrské skupiny Kamarád, z. s. Za spolupráci děkuji i ostatním členům PS Kamarád.

BENDOVÁ, P. (2017): Význam mimoškolního vzdělávání ve výuce zeměpisu na 2. stupni ZŠ (na příkladu aktivit spolku Pionýr). Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie, 64 s.

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá tématem mimoškolního vzdělávání zeměpisu na 2. stupni základních škol s důrazem na aktivity spolku Pionýr. Hlavním cílem práce je zjistit, jaký je význam mimoškolního vzdělávání zeměpisu a vytvoření praktických výstupů zaměřených na spolek Pionýr. Teoretická část práce se věnuje zařazení tématu práce do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, zároveň mimoškolnímu vzdělávání zeměpisu a představení spolku Pionýr a jeho aktivit. Praktická část práce je zaměřena na souhrn akcí Pionýrské skupiny Kamarád se sídlem v Jihlavě. Akce se zeměpisným zaměřením jsou potom podrobně rozebrány z hlediska obsahu, zařazení do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a průřezových témat. Na tomto základě pak autorka vytvořila několik vlastních návrhů a rozšíření proběhlých aktivit použitelných na akcích spolku Pionýr.

Klíčová slova:

zeměpis, spolek Pionýr, mimoškolní vzdělávání, 2. stupeň ZŠ

BENDOVÁ, P. (2017): The importance of extracurricular education in Geography on the 2nd grade of primary school (using the example of activities of the Pionyr organization). Bachelor thesis. University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Education, Department of Geography, 64 p.

Annotation:

The bachelor theses deals with the extracurricular education of geography on the 2nd grade of the primary school with emphasis on activities of the Pionyr organization. The main goal of this thesis is to find the meaning of the extracurricular education of Geography and creating a few practical activities focused on the Pionyr organization. The theoretical part deals with the Framework Education Programme for Primary Education, the extracurricular education and the Pionyr organization. The practical part includes the summary of events that took place during 2011-2016 under the Pionyr group Kamarad from Jihlava. The events that have geographical aspects are then analysed with respect to their contents, classification in the Framework Education Programme for Primary Education in Czech Republic, and cross-curricular subjects. The author created a few new activities and extended some of the past activities on the basis of this analysis. These activities can be later used during the events of the Pionyr organisation.

Key words:

geography, Pionyr organization, extracurricular education, primary school

Obsah

1. Úvod a cíle práce.....	7
2. Diskuze s literaturou	9
3. Postavení tématu práce v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání	12
4. Spolek Pionýr v České republice	18
4.1. Historie spolku	18
4.2. Pionýrská skupina Kamarád, Jihlava	21
5. Mimoškolní vzdělávání.....	24
5.1. Výukové metody v mimoškolním vzdělávání.....	26
5.1.1. Výukové metody aplikovatelné v rámci aktivit spolku Pionýr	29
5.2. Vzdělávací obor zeměpis jako hlavní činitel mimoškolního vzdělávání	32
6. Zhodnocení proběhlých aktivit z hlediska tematického zařazení v rámci vzdělávacího oboru zeměpis dle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání	37
7. Vlastní návrhy nových aktivit a rozšíření stávajících aktivit Pionýrské skupiny Kamarád využitelných v rámci mimoškolní výuky zeměpisu	51
7.1. Energetika	51
7.2. Jízdní řády	53
7.3. Lingvistika.....	55
7.4. Zhodnocení aktivit	57
8. Závěr	58
9. Seznam použité literatury a internetových zdrojů.....	61

1. Úvod a cíle práce

Zeměpis a Pionýr mohou být na první pohled dva úplně odlišné pojmy. Jeden patří do školních lavic k interaktivním tabulím, školním atlasům a závěsným mapám, zatímco druhý je spojen s přírodou, kamarády, zábavou a volným časem. Nicméně i tyto zdánlivě rozdílné pojmy mohou mít také mnoho společného. Vždyť i zeměpis je spojený s přírodním prostředím a okolním světem, není to pouze teoretický předmět. Zároveň i spolek Pionýr má mnoho společného se vzděláváním. Už jen tento malý přesah napovídá, že dva základní pojmy této bakalářské práce se mohou nejen v určitých oblastech prolínat, ale mohou se i v jistých bodech vhodně doplňovat.

Hlavním důvodem volby tohoto tématu práce byla pro autorku osobní motivace, neboť je členkou spolku Pionýr již od svého dětství a nyní se angažuje jako vedoucí dětského kolektivu ve své domácí Pionýrské skupině Kamarád Jihlava, z. s. Autorka chtěla prostřednictvím předkládané práce zjistit, jaké jsou konkrétní možnosti propojení výuky zeměpisu a aktivit spolku Pionýr, a zároveň jaký význam toto spojení pro výuku zeměpisu přináší.

Cílem bakalářské práce je zjistit, jaký význam a potenciál má vzdělávací obor zeměpis v rámci mimoškolního vzdělávání na 2. stupni základní školy. Praktické výstupy práce jsou přitom zaměřeny na aktivity spolku Pionýr.

Práce je rozdělena do několika dílčích celků. Prvním z nich je věnován prostudování literatury dostupné k dané problematice a také Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Zde byl kladen hlavní důraz na vzdělávací obor zeměpis. Na základě prostudované literatury se pak práce věnuje teoretickým východiskům. Následuje kapitola zaměřená na fungování spolku Pionýr v České republice. Rozebrána je jeho minulost i současná situace, pozornost je následně věnována Pionýrské skupině Kamarád, z. s. se sídlem v Jihlavě. Další část se zabývá mimoškolním vzděláváním a jeho významem v českém školském systému. Součástí kapitoly je také zhodnocení výukových metod, které jsou pro mimoškolní vzdělávání, dle autorky, vhodné a přínosné.

Na základě zjištěných informací byla následně vytvořena praktická část práce. Ta se v první řadě zabývá souhrnem akcí Pionýrské skupiny Kamarád, z. s. v mezidobí 2011-2016. Souhrn je výčtem všech aktivit, které v tomto období proběhly. U každé akce je popsáno, jak souvisí se vzdělávacím oborem zeměpis, především skrze mezipředmětové vazby a jejich tematické propojení. Dále je uvedeno zařazení do Rámcového vzdělávacího

programu pro základní vzdělávání a průřezová témata, která s nimi tematicky souvisí.

Poslední kapitolou praktické části předkládané práce je návrh vlastních výukových aktivit a rozšíření aktivit stávajících. Tyto aktivity by mohly být realizovány v rámci aktivit spolku Pionýr, konkrétně Pionýrské skupiny Kamarád. Tato kapitola je založena na základě výsledků práce, především na souhrnu akcí, které již Pionýrská skupina Kamarád pořádala, dále na Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání a prostudované literatuře. K návrhu aktivity je vždy přiřazen popis a možný průběh aktivity. Předkládaná bakalářská práce je přípravou podkladů pro podrobné rozpracování návrhů, které budou i ověřeny v praxi v rámci diplomové práce.

2. Diskuze s literaturou

Pro tuto práci je podstatná literatura zabývající pedagogikou volného času, mimoškolním vzděláváním a obecnou didaktikou či např. terénní výukou zeměpisu. Zároveň autorka věnovala pozornost literatuře popisující vznik, historii a činnost spolku Pionýr v České republice.

Práce je zaměřena na postavení vzdělávacího oboru zeměpis v rámci mimoškolního vzdělávání, tudíž podstatné jsou publikace věnující se pedagogice volného času. Autory zabývajících se těmito tématy jsou především Pávková a kol. (2002) a Hofbauer (2002, 2004). Tito ve svých pracích uvádějí především současné pohledy na pedagogiku volného času a její perspektivu a význam ve vzdělávání. Ze starších prací lze uvést Smékala a Vážanského (1995). Smékal a Vážanský (1995) uvádějí některé starší pohledy na volný čas jako takový, i na pedagogiku volného času. Oproti nim Pávková a kol. (2002) a Hofbauer (2002, 2004) mají aktuálnější pohled na tuto problematiku. V zásadních věcech se však autoři shodují, především z hlediska definic a vymezení disciplíny. Ani práce Hofbauera (2002, 2004) či Pávkové a kol. (2002) však nejsou zcela aktuální.

V rámci mimoškolního vzdělávání je důležitá terénní výuka zeměpisu, dle děl autorů např. Marada (2006, 2013), Hofmann (2003, 2005 a 2011) či Řezníčková (2008). . Kromě těchto zmíněných jsou v práci použity také články Jáče (2013), Záleského (2009), Fenklové a Marady (2013), Rychnovského a Hofmanna (2005) nebo Činčery a Holce (2016). Všichni tito autoři se zabývají terénní výukou zeměpisu z hlediska výhod a přínosů zařazením právě terénní výuky do vyučování. Marada (2006) a Marada a Fenklová (2013) považují terénní výuku za velmi motivující z pohledu žáka. Mezi zásadní přínosy všichni zmínění autoři řadí aktivitu žáků, přímý kontakt s prostředím či integraci témat. Marada (2006), Marada a Fenklová (2013), Záleský (2009) i Činčera a Holec (2016) se také zabývají možnostmi zapojení terénní výuky do výuky školní a poskytují přímé návody a rady, jak při organizaci terénní výuky ve vyučování postupovat. Jáč (2013) dává za příklad uskutečněnou exkurzi, její průběh a výsledky.

Ze zahraničních autorů se mimoškolnímu vzdělávání věnují např. Eccles a kol. (2003), kteří zdůrazňují pozitivní vliv mimoškolního vzdělávání a volnočasových aktivit jako takových na vývoj jedince v období puberty a adolescence. Ciocan a Ionuș (2016) se věnují hodnocení geografických mimoškolních aktivit. V článku hovoří o přínosu mimoškolního vzdělávání zeměpisu pro studenty. Jejich výzkum zahrnuje několik výletů, které jsou podrobně popsány. Kornilov (2012) zahrnuje pod mimoškolní výuku i

zeměpisné olympiády, a kromě nich se zabývá také genderovými rozdíly v zájmu o geografii.

V rámci mimoškolního vzdělávání v oblasti zeměpisu lze využít také různé turistické encyklopedie. Vosátka (1985) v heslech vysvětluje jednotlivé pojmy související s přírodou a pobytem v přírodě, jako např. použití a typy map, orientaci v přírodě, pojmy z oblasti meteorologie (typy mraků, blesky, bouře), chráněné oblasti atd. Kubeš (2003) ve své encyklopedii dělí podobné pojmy do kapitol podle logicky uspořádaných spolu souvisejících celků. Ty jsou podobné jako u Vosátka (1985). Konkrétně se jedná např. o ochranu přírody, orientaci v přírodě i podle mapy apod.. Pro oba autory je klíčová ochrana přírody, které se věnují oba poměrně podrobně. Podobně je na tom problematika map a orientace v přírodě.

Pro práci jsou z obecné didaktiky podstatné výukové metody, o kterých rovněž hovoří celá řada autorů, přičemž pohledy na výukové metody se liší. Lerner (1986) klasifikoval výukové metody z hlediska aktivity žáků a učitele. Maňák (1990) je autorem vlastní klasifikace výukových metod na základě aspektů výuky. Na tuto klasifikaci později navázal. Maňák a Švec (2003) výukové metody překlasifikovali a některé modernější metody přidali. Rozborem jednotlivých výukových metod se také zabývá řada autorů, z nich každý vychází z jiné klasifikace. Skalková (1999) popisuje výukové metody především na základě Maňákovy první klasifikace z roku 1990, podobně jako Kalhous a Obst (2002). U všech zatím zmíněných autorů jsou pro práci klíčové především aktivizující výukové metody, přičemž největší důraz je kladen na hru. Hrou ve vyučování se zabývá také Petty (1996), který shrnuje jejich výhody a dává příklady jednotlivých didaktických her použitelných ve vyučování.

Pro základní vzdělávací kostru práce a tematické uchopení práce je klíčový především Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (MŠMT, 2016), který prošel úpravou a byl nově vydán.

Problematikou spolku Pionýr se ani v historii, ani v současnosti moc autorů nezabývá. Pro tuto práci je z historického hlediska důležitá především práce Čmolíka a kol. (1978), která dává ucelený pohled na organizaci od jejího vzniku v roce 1949 a klade důraz na politické dění v Československu, které organizaci zásadně ovlivňovalo. Autoři se rovněž zabývají dobou před založením Pionýrské organizace Československého svazu mládeže a ostatními organizacemi působícími na území Československa před II. světovou válkou, potažmo únorem 1948. Svatoš a kol. (1978) navazuje v historii tam, kde Čmolík a

kol. (1978) končí, tedy v roce 1978, nicméně zabývá se pouze Pionýrskou organizací, jejím fungováním, činností a formou, tolik se nezabývá politickou situací. Dílo Svatoše a kol. (1978)(rok) je encyklopedií o Pionýrské organizaci Socialistického svazu mládeže. Obě zmíněná díla jsou velmi úzce spjatá se socialistickou politikou. Další autoři se Pionýrské organizaci věnují spíše okrajově. Theuer a kol. (1988) se věnuje výchovnému systému v Pionýrské organizaci Socialistického svazu mládeže, tudíž je zde rovněž patrná vazba na politiku minulého režimu. Hofbauer (2002, 2004) se věnuje dětským volnočasovým organizacím obecně, proto zmiňuje i spolek Pionýr. Hofbauer (2002) již popisuje Pionýr jako spolek demokratický, z dnešního pohledu. Problematikou transformace spolku Pionýr se ve své diplomové práci zabývá také Urmanová (2011), která rovněž shrnuje historii spolku a zaměřuje se na transformaci organizace v kontextu transformace československé společnosti po roce 1989. Kromě zmíněných autorů jsou pro historii i současnost spolku Pionýr důležité tiskové zprávy, výroční zprávy, status a stanovy spolku. V současné době se organizaci Pionýr jako takové věnují autoři pouze okrajově (již zmíněný Hofbauer (2002)), největší podíl informací o spolku lze získat na internetových portálech.

Podobně jsou na tom zbylé spolky, které jsou v práci zmíněny (Česká tábornická unie, Junák – český skaut), které dnes využívají internetu a webových stránek k informování o své činnosti, o spolku jako takovém a poskytují i další informace.

3. Postavení tématu práce v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále RVP ZV) patří mezi kurikulární dokumenty platné pro Českou republiku. Tyto dokumenty jsou v souladu s principy kurikulární politiky, které jsou zformulovány v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR, neboli tzv. Bílé knize (MŠMT, 2016).

Seguin (1991, cit. dle Veverková, 2002) definuje kurikulum jako vzdělávací projekt, který určuje cíle a konkrétní úkoly vzdělávání, dále metody, prostředky a aktivity sloužící k dosažení cílů a nástroje ke zhodnocení vzdělávání. Kurikulum v České republice má dvojúrovňovou koncepci. To znamená, že národní kurikulum vytváří východisko, na jehož základě pak jednotlivé školy vytvářejí svá školní kurikula (Veverková, 2002). Národní úroveň kurikula v České republice tvoří Bílá kniha a rámcové vzdělávací programy, školní úroveň pak tvoří školní vzdělávací programy – ŠVP (MŠMT, 2016).

RVP ZV prošel v roce 2016 úpravou na základě novely školského zákona č. 82/2015 Sb., Akčního plánu inkluzivního vzdělávání MŠMT pro období 2016-2018 a požadavků Evropské komise (MŠMT, 2016).

RVP ZV obsahuje klíčové kompetence, které by žáci měli v průběhu základní školní docházky získat, dále jednotlivé vzdělávací oblasti a jejich charakteristiky a také průřezová témata, která by se měla prolínat všemi (nebo alespoň většinou) školních předmětů.

Klíčové kompetence jsou souhrnem znalostí, dovedností, schopností, hodnot a postojů, které by měli žáci v průběhu základního vzdělávání nabýt. Klíčové kompetence jsou důležité pro osobní rozvoj a uplatnění jedince ve společnosti. Klíčovými kompetencemi vymezenými v RVP ZV jsou kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a kompetence pracovní. Klíčové kompetence nejsou izolovanými celky, nýbrž navzájem propojenými a prolínajícími se celky. Úroveň kompetencí získaných v průběhu základního vzdělávání není ukončená, ale utváří základ pro další rozvoj jedince (MŠMT, 2016).

Obsah vzdělávání je v RVP ZV rozděleny do devíti vzdělávacích oblastí, které jsou tvořeny jedním oborem nebo skupinou příbuzných oborů. Vzdělávací oblastí, které je v této práci věnována pozornost, je „Člověk a příroda“. Do této oblasti náleží fyzika, chemie, přírodopis a zeměpis. Vzdělávací oblast je charakterizována problematikou spojenou se zkoumáním přírody. Žáci dostávají příležitost poznávat přírodu jako

provázaný systém, na jehož základě chápou nutnost zachování přírodní rovnováhy, a také ohrožení, která souvisejí jak s přírodními procesy, tak i lidským působením na přírodu. Předměty oblasti Člověk a příroda mají badatelský potenciál, který umožňuje žákům chápat problematiku do hloubky a využívat poznatky v běžném životě. Jeho největším přínosem je však získání specifických dovedností (např. pozorování, měření, vytváření hypotéz apod.). Tím se žáci učí zkoumat příčiny procesů, vztahy a souvislosti, kladou si otázky a učí se na ně odpovídat a tím komplexně uvažovat nad problematikou přírodního prostředí (MŠMT, 2016).

Vzdělávací aktivity spolku Pionýr lze z vybrané vzdělávací oblasti Člověk a příroda zařadit do předmětů Zeměpis a Přírodopis. Z obsahu vzdělávacího oboru zeměpis (geografie) lze do aktivit spolku Pionýr zařadit všechna témata zmíněná v RVP ZV. Hlavními tématy jsou Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie a na to navazující Terénní geografická výuka, praxe a aplikace. Tato dvě témata spolu velmi souvisí. První zmíněné poskytuje především teoretický základ z kartografické, topografické a geografické terminologie a jevů a procesů v krajinné sféře včetně jejich pravidelností, zákonitostí, odlišností, souvislostí a podmíněností. Druhé zmíněné téma pak na teoretický základ navazuje praktickým využíváním znalostí přímo v terénu (MŠMT, 2016).

Životní prostředí je rovněž tématem důležitým pro vzdělávací aktivity spolku Pionýr, a to především proto, že spolek si zakládá na práci s dětmi především v přírodě (Pionýr, 2012). Téma životní prostředí je v RVP ZV vymezeno poznáváním krajiny a rozlišování jednotlivých typů krajín (včetně jejich funkcí a znaků), poznáváním přírodních a kulturních složek a prvků krajiny a rozmístění jednotlivých ekosystémů a vnímáním důsledků a rizik spojených s přírodními i společenskými vlivy na životní prostředí (MŠMT, 2016).

Pro spolek Pionýr je charakteristické především poznávání naší vlasti, ačkoli spolek svou činnost směřuje i přes hranice (Pionýr, 2012). Děti se však seznamují především s prostředím České republiky, přičemž nejvíce na ně působí jejich místní region, kde se činnost dané pionýrské skupiny odehrává. Některé aktivity spolku se odehrávají na krajské, případně republikové úrovni, časté jsou i akce pořádané v hlavním městě. I tímto způsobem se děti setkávají s problematikou poznávání České republiky. RVP ZV poznávání naší vlasti zahrnuje pod tematický celek Česká republika. Ten se zabývá již zmíněnými místními regiony, přírodními, hospodářskými a kulturními poměry místního

regionu a jeho vazby k vyšším územním celkům stejně jako poměry v celé republice a její postavení v evropském a světovém kontextu (např. organizace, kterých je ČR členem, mezinárodní a nadnárodní instituce apod.). Důležité je rovněž poznání ČR z hlediska krajů, jejich hospodářských aktivit a jádrových a periferních oblastí republiky (MŠMT, 2016).

Aktivity spolku zaměřené na přírodu dávají rovněž prostor pro realizaci témat náležejících pod tematický celek nazvaný Přírodní obraz Země. Ten se zabývá postavením Země ve vesmíru, tvarem a pohyby Země a jejich důsledky, složkami a prvky přírodní sféry (včetně jejich souvislostí) a tvary zemského povrchu a působením vnitřních a vnějších procesů na přírodní sféru (MŠMT, 2016). Jednotlivé skupiny se nejčastěji setkávají s problematikou tvarů zemského povrchu, na které v rámci svých výprav často narazí. Méně časté je pak téma vnitřních a vnějších procesů, ale i to má ve vzdělávacích aktivitách spolku své místo, stejně jako atraktivní téma vesmír. Nejmenší zastoupení pak v programech mívá tvar a pohyby planety.

Zbýlá témata vzdělávací oblasti zeměpis se v rámci spolku Pionýr objevují méně, jelikož se často jedná o více teoretické záležitosti, na které lze narazit pouze při kreativnějších programech s danou tematikou. Konkrétně se jedná o tematické celky Regiony světa a Společenské a hospodářské prostředí. Pionýrská skupina Kamarád občas pořádá akci s tematikou, kterou lze zařadit pod téma Regiony světa, kdy děti imaginárně cestují do různých oblastí. Populární jsou v tomto ohledu především celotáborové etapové hry, kdy je na realizaci daného tématu více času. Etapové hry mají často téma cestování po světových mořích a oceánech (se zaměřením na námořníky, piráty apod.), Himalájích, Americe (často se zaměřením na Indiány a jejich život) a Africe (např. Afrikou po stopách Livingstona) či celotáborové hry jako např. „Cesta kolem světa za 80 dní“ (Pionýr, 2012).

Ze vzdělávací oblasti přírodopis lze vybrat pouze některá témata, která se objevují ve vzdělávacích aktivitách spolku Pionýr. Spolek, jak již bylo zmíněno, se zabývá především přírodou a jejími aspekty, zatímco vzdělávací obor přírodopis zahrnuje rovněž obecnou biologii a genetiku a biologii člověka (MŠMT, 2016).

Pro práci spolku je z tohoto vzdělávacího oboru důležitých několik témat. Mezi prvními lze zmínit Biologii hub, Biologii rostlin a Biologii živočichů, a to především s důrazem na jejich praktické poznávání v přírodě. Na ně pak navazuje téma s názvem Základy ekologie, kdy jsou jednotlivé organizmy zařazovány do prostředí, jsou zkoumány jejich vzájemné vztahy a vztahy k danému prostoru. Téma má blízko k zeměpisnému tématu Životní prostředí, jelikož u obou se opakuje poznávání ekosystémů a vliv člověka

na životní prostředí. K zeměpisným tématům má relativně blízko také přírodopisné téma Neživá příroda, které se zabývá geologií, minerály a horninami, geologickými obdobími či vznikem půd (MŠMT, 2016).

Kromě vzdělávacích oblastí jako takových jsou pro práci spolku Pionýr důležitá rovněž průřezová témata. Průřezových témat je v RVP ZV vymezeno šest. Jedná se o taková témata, která by měla prolínat všemi předměty základní školy. Průřezová témata reprezentují aktuální problémy současného světa, jsou důležité pro individuální práci žáků i pro interakce či spolupráci a mj. pomáhají rozvíjet osobnost žáků. Průřezovými tématy jsou Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova (MŠMT, 2016).

Osobnostní a sociální výchova je podle RVP ZV orientována na subjekt i objekt, je praktická a má využití v každodenním životě. Přínosem průřezového tématu je pak porozumění jak sobě, tak i druhým lidem, zvládání emocí a chování, utváření mezilidských vztahů, komunikační dovednosti, dovednosti pro spolupráci aj. Tematickými okruhy průřezového tématu jsou Osobnostní rozvoj, zaměřený na osobnost žáka (sebepoznání, sebepojetí, seberegulace apod.), Sociální rozvoj, zaměřený na okolí žáka (poznávání lidí, mezilidské vztahy, komunikaci, spolupráci) a Morální rozvoj (rozhodovací dovednosti, řešení problémů, hodnoty, postoje a etika). Průřezové téma Osobnostní a sociální výchova má za úkol naučit děti vnímat sebe i své okolí a naučit se žít ve společnosti (MŠMT, 2016). Ze samotné podstaty je spolek Pionýr skupinou, ve které funguje jistá skupinová dynamika. Ze sociálního hlediska je důležité, že děti přicházejí do kontaktu s ostatními dětmi, vedoucími a dalšími členy spolku, proto je nezbytné se tomuto průřezovému tématu věnovat. Osobnostní výchově je ve spolku rovněž vymezen prostor, prostřednictvím činností, aktivit a práce ve spolku (Pionýr, 2012).

Průřezové téma Výchova demokratického občana má za úkol naučit žáka základní občanskou gramotnost, vnímání hodnot jako je spravedlnost, tolerance a odpovědnost, vědomí vlastních práv, povinností a porozumění demokratickému uspořádání společnosti, úctě k zákonům, respektu ke kulturním, etnickým a jiným odlišnostem apod. Přínosem má být především aktivní postoj v problematice dodržování a obhajování lidských práv a svobod, pochopení významu řádu, pravidel, zákonů, podílet se na rozhodnutích celku s vědomím vlastní odpovědnosti a důsledků rozhodnutí a rozvoj kritického myšlení. Cílem je „vymodelovat“ ze žáků občany, kteří vědí, jak demokratická společnost funguje a

dokážou aktivně žít v souladu s jejími pravidly a zákony (MŠMT, 2016). Demokracie je pro spolek klíčová, neboť je zakotvena přímo v definici spolku Pionýr a rovněž v jeho stanovách. Již samotné členství funguje na principu demokracie a vlastního rozhodnutí, stejně jako celá skupina. Každý člen skupiny má právo zasahovat do jejího dění, má právo vyjádřit svůj názor a aktivně se podílet na fungování skupiny (Pionýr, 2012).

Průřezové téma Environmentální výchova podle RVP ZV vede k pochopení vztahů člověka a životního prostředí a jak se tyto vztahy vyvíjí z různých hledisek. Přínosem průřezového tématu je rozvoj porozumění souvislostí v biosféře, vztahům člověk a prostředí, vnímání možnosti ohrožení prostředí, získávání znalostí, dovedností a návyků nezbytných pro žádoucí jednání vůči prostředí, modelové příklady dobrého i špatného chování k životnímu prostředí, vedení k zodpovědnosti k ochraně přírody a přírodních zdrojů atd. (MŠMT, 2016). Toto průřezové téma je pro práci spolku velmi důležité, neboť, jak již bylo zmíněno, se většina akcí a aktivit odehrává v přírodě. Téma navazuje na již zmíněné tematické celky Životní prostředí a Základy ekologie zakotvené ve vzdělávacích oborech RVP ZV.

Dalším průřezovým tématem je Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech. Toto téma je zaměřeno na poukazování na možnosti a perspektivy evropského a mezinárodního prostoru pro žáky. Přínosem tématu je porozumění sociálním a kulturním rozdílům mezi národy, porozumění těchto vlivů na globální řešení problémů, pochopení struktury vládních i nevládních organizací, nacházení společných a odlišných znaků jednotlivých kultur, pochopení významu politik a institucí Evropské unie, překonávání stereotypů a předsudků, pozitivní postoje ke kulturní rozmanitosti apod. (MŠMT, 2016). Toto téma má zastoupení ve spolku především skrze mezinárodní spolupráci, která probíhá na základě členství spolu Pionýr v mezinárodní síti IFM-SEI. Tato síť sdružuje dětské a mládežnické organizace z více než 50 států, přičemž každý rok probíhají mezinárodní výměny, tábory či setkání (Pionýr, 2012). Téma se rovněž uplatňuje ve víkendových či táborových programech s cestovatelskými tématy, tam se ovšem jedná spíše o teoretickou než praktickou úroveň.

Neméně důležitým průřezovým tématem je pak Multikulturní výchova, která, jak už název napovídá, se zabývá jednotlivými kulturami. Přínosem průřezového tématu je znalost různých kulturních a etnických skupin žijících na území ČR a v Evropě, učení komunikace s příslušníky jiné kultury a zároveň respektu k jeho odlišnostem, omezení rasové nesnášenlivosti a xenofobie, znalost pojmů jako rasismus, xenofobie, národnost,

identita apod., uvědomění vlastní identity (i kulturní), tolerance a respekt k jiným kulturám, pochopení odlišnosti a přijímání odlišnosti jako zdroje obohacení, nikoli konfliktu. (MŠMT, 2016). Toto průřezové téma má stejně jako předcházející souvislost s mezinárodními vazbami spolu Pionýr na ostatní dětské organizace. Dále je samozřejmě nedílnou součástí i prostoru České republiky, kde také žijí obyvatelé různých etnických či národnostních skupin a tyto děti běžně navštěvují spolek Pionýr.

Posledním průřezovým tématem podle RVP ZV je Mediální výchova. Toto téma se zabývá mediální gramotností, což zahrnuje poznávání mediální komunikace a různých médií, osvojení poznatků o roli médií atd. Přínosem je získání schopnosti zapojit se do mediální komunikace, rozvíjení schopnosti analyzovat a kriticky nahlížet na média, využívání potenciálu médií jako zdroje informací, zábavy či naplnění volného času, osvojení základních principů vzniku mediálních obsahů, získání představy o roli médií v každodenním životě v regionu či v klíčových společenských situacích atd. (MŠMT, 2016). Spolek Pionýr spolupracuje s médii prostřednictvím tiskových zpráv, fotografií či aktualit na webu (Pionýr, 2012). Spolek také vydává vlastní měsíčník Mozaika, kde shrnuje akce pořádané v různých koutech republiky, informuje o dění ve spolku i dalších zajímavostech především z ČR, svá okénka zde mohou mít i jednotlivé skupiny, které mohou také informovat o vlastních akcích.

4. Spolek Pionýr v České republice

Pionýr je spolek věnující se výchovné činnosti s dětmi a mládeží v jejich volném čase (Pionýr, 2012). Stanovy Pionýra ho charakterizují jako demokratický, dobrovolný, samostatný a nezávislý spolek dětí, mládeže a dospělých. Předmětem hlavní činnosti Pionýra je pak veřejně prospěšná činnost (Pionýr, 2016). Hofbauer (2002) jako další oblasti činnosti spolku uvádí vzdělávací, kulturně-výchovnou, zájmovou a solidární činnost.

Slovo pionýr pochází z francouzštiny a jeho původní význam je „průkopník“, a to v různých oblastech. Může se jednat o průkopníky v oblasti vědy, výzkumu, objevů či inovací, anebo v historii průkopníky a objevitele především při osidlování Severní Ameriky (Pávková a kol., 2002, Pionýr, 2012).

4.1. Historie spolku

Dětská Pionýrská organizace u nás vznikla v roce 1949. Byla součástí mládežnických organizací Československého (později Socialistického) svazu mládeže (Hofbauer, 2002). Organizace jako taková měla v době svého vzniku již 184 skupin, které byly založeny před samotným vznikem Československého svazu mládeže (Svatoš a kol., 1978). Organizace měla být obdobou sovětské dětské organizace a navazovala na levicové předválečné spolky (Hofbauer, 2002). Socialistické pionýrské hnutí mělo za poslání vychovávat šťastné děti s pomocí svazu mládeže pod vedením komunistické strany, a to v duchu socialismu a komunismu (Svatoš a kol., 1978). Mimoto před únorem 1948 existovaly i další spolky, např. Junák. Po únoru 1948 byly tyto samostatné organizace zrušeny a převedeny do jednotného Svazu české mládeže (Čmolík a kol., 1979).

Pionýrská organizace Československého svazu mládeže (dále jen PO ČSM) měla ve svých počátcích výrazně socialistickou orientaci, a to především k postoji k vychovávání socialistické mládeže. PO ČSM usilovala i programově o přímé spojení činnosti organizace se životem společnosti, především pak dělnické třídy a komunistické strany. Již ve svých počátcích spolupracovala PO ČSM se závody, JZD a školami, to vše v duchu výchovy socialistické mládeže. I přes to nebylo výchovné působení dokonalé, a to především právě z hlediska socialistické ideovosti, uplatňování symbolů, přípravě na vstup do ČSM, tělesné výchově apod. Řada pionýrských skupin totiž měla program, který se úplně neshodoval s ideály organizace (Čmolík a kol., 1979).

Mezi lety 1955 – 1962 došlo k upevnění socialismu v Československu. Rostla průmyslová výroba, postupně bylo dokončováno zestátnění zemědělského sektoru. V souvislosti s upevněním socialismu získala i PO ČSM jistá privilegia. Se změnou školského zákona byla PO ČSM ustanovena organizací s hlavní úlohou v mimoškolním vzdělávání. Nadále také probíhalo upevňování vztahů se sovětskou Pionýrskou organizací V. I. Lenina, organizacemi dalších socialistických a postupně i kapitalistických zemí. Rostla i členská základna, ve školním roce 1962-63 měla PO ČSM už 1,8 mil. členů (Čmolík a kol., 1979).

V 60. letech 20. století došlo k jistému uvolnění poměrů v rámci Pionýrské organizace, podobně jako tomu bylo v celé společnosti (Pionýr, 2012). Čmolík a kol. (1979) v této souvislosti hovoří o „politické krizi“. PO ČSM se rozdělila na několik samostatných spolků Pionýr, dále např. Junák apod. (Pionýr, 2012, Čmolík a kol., 1979). Důležitým prvkem samostatné organizace Pionýr bylo především odmítnutí formální politické výchovy pionýrů, masovosti, sepletí se školami a naopak přijetí spolupráce s jinými dětskými organizacemi, vytváření vlastních programů a samostatné rozhodování se v rámci skupiny a družiny (ÚR PO, 1968, cit. dle Urmanová, 2011). Nicméně se vstupem vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 a s následnou normalizací tato tendence ustoupila a činnost „nového“ Pionýra, stejně jako ostatních spolků byla v roce 1970 přerušena. Na jejich společných základech potom vznikla opět jednotná a soudržná Pionýrská organizace ČSSR a později Socialistického svazu mládeže (Pionýr, 2012). Pionýrská organizace Socialistického svazu mládeže (PO SSM) byla ustavena v listopadu 1970. (Čmolík a kol., 1979).

Mezi základní znaky socialistické Pionýrské organizace patřily masovost a jednotnost (Hofbauer, 2002). Masovost organizace vyplývala především z již zmíněného poslání hnutí – zájmem Pionýrské organizace Socialistického svazu mládeže (dále PO SSM) bylo získat co největší počet dětí (pokud možno všechny) pro ideje dětského a mládežnického pokrokového hnutí, potažmo politiku KSČ. Proto se nemohla, ani nechtěla, zaměřovat pouze na vybranou úzkou vrstvu dětí (Svatoš a kol., 1978). Už od svého počátku usiloval Československý svaz mládeže o rozšiřování členské základny. V době I. sjezdu měla organizace přes 1 milion 55 tis. členů (Čmolík a kol., 1979). V rámci rozvíjení masovosti pak PO SSM spolupracovala se školami, závody, pracovišti a dalšími společenskými organizacemi sdružujícími děti za podpory rodičů, škol, společenských organizací, institucí a národních výborů (Svatoš a kol., 1978).

Jednotnost PO SSM spočívala především v užívání symbolů a krojů. Symboly pionýrů byly prapory, pionýrský šátek, pozdrav, heslo, znak oddílu a PO SSM a fanfáry (Svatoš a kol., 1978).

Členem PO SSM se mohly stát děti od 6 do 15 let, které byly žáky základních škol, přičemž jejich přihlášení mělo být dobrovolné a nikým nevynucené. Děti ve věku 6-8 let se staly jiskrami, starší děti pak po splnění pionýrského slibu přešly mezi pionýry (Svatoš a kol., 1978).

Pionýrská organizace byla rozdělená do pionýrských kolektivů. PO SSM byla nadřazenou státní organizací. Pod ní stály jako jednotlivé celky pionýrské skupiny, pionýrské oddíly a pionýrské družiny a zájmové kroužky. Pionýrské skupiny byly základními politicko-výchovnými organizačními a hospodářskými jednotkami PO SSM, které pracovaly převážně při školách. Sdružovaly pod sebou oddíly, které pod ní vznikly nebo se k ní přihlásily; podmínkou byly minimálně 3 oddíly ve skupině. Pionýrské oddíly byly základními výchovnými a organizačními jednotkami vytvářejícími prostor pro samostatnou a aktivní činnost jejich členů (minimální počet byl 12). Oddíly nesly hlavní zodpovědnost ve výchově a předávání idejí socialismu. Pionýrské družiny byly nejmenšími články Pionýrské organizace, obvykle o 6-10 členech, které se podílely na plnění úkolů a cílů oddílu prostřednictvím výletů, brigád, shromáždění apod. Pionýrské skupiny v součinnosti se školami mohly rovněž zakládat různé zájmové kroužky (Svatoš a kol., 1978).

Socialistický spolek Pionýr byl skutečně velmi silně provázán s politikou tehdejší doby. Theuer a kol. (1988) uvádí, že výchovný systém jisker a pionýrů byl součástí výchovně-vzdělávacího programu socialistické společnosti, čemuž odpovídala i jeho koncepce. Opěrnými body programu byly vedoucí úloha KSČ, společensko-politický charakter dětské organizace, ideově politické zaměření činnosti na principech marxismu-leninismu a proletářský internacionalismus. Přístup k výchově byl komplexní a systémový.

Výchovný systém měl 3 části, z toho jedna byla základní a dvě nástavbové. Základní první část tvořila soustava závazných požadavků, soustava základních vědomostí a dovedností vycházející ze složek komunistické výchovy. Jednalo se o Tři plamínky pionýrského znaku pro jiskry, Pionýrské plameny a Pionýrské cesty pro pionýry. Zbylé dvě části (zájmové odznaky a odznaky odborností) byly dobrovolné a nástavbové. Zájmové odznaky byly pro celý oddíl, zatímco odznaky odborností skládali jednotlivci (Theuer a kol., 1988).

Společně se změnami ve společnosti a především se změnou politického režimu ukončila v roce 1989 svou činnost i PO SSM. V roce 1990 se konala mimořádná konference pionýrských skupin – mnohé skupiny se rozhodly svou činnost ukončit úplně, jiné zakládaly nová sdružení nebo se zařadily pod jiné nově vznikající spolky (Junák, ČTU, Duha apod.). Nicméně podstatná část pionýrských skupin pak společně obnovila činnost samostatného Pionýra jako demokratického a na politických či náboženských organizacích nezávislého spolku (Pionýr, 2012). Spolek Pionýr v roce 2015 oslavil 25 let činnosti pod heslem „25 let vlastní cestou.“

V současnosti je Pionýr, jak je již zmíněno výše, vnímán a definován jako demokratické a nezávislé sdružení dětí a mládeže. K 31.12.2015 měl spolek 14 172 registrovaných členů (Brejchová a kol., 2016). Svou činnost provozuje na přibližně 600 místech po celé ČR (Pionýr, 2012).

Mezi akce a aktivity pionýrských skupin patří týdenní schůzky oddílů, víkendové i jednodenní výpravy, turistika, sport, táboření, kultura a vyvrcholením roční činnosti jsou pak letní tábory. Dále se pod záštitou Pionýra pořádají republikové akce (Pionýr, 2012). Velmi oblíbenou akcí je Ledová Praha (v roce 2017 se koná již 17. ročník). Jedná se o víkendovou akci pro různorodé skupiny (pionýrské oddíly, školy, ale i rodiny s dětmi), při které Pionýr ve spolupráci s dalšími institucemi hlavního města nabízí mnoho různých slev na vstupy, jízdenky apod., čímž mají děti možnost seznámit se s historií, současností a zajímavými místy Prahy (Pionýr, 2017). Dalšími republikovými akcemi jsou pak RESET (Republikové setkání pionýrských oddílů s nabídkou aktivit a výměnou zkušeností) nebo Děti dětem (koncert, který je vyvrcholením soutěže Sedmikvítek za účasti mnoha osobností). Pionýr dále pořádá soutěže různé soutěže, za zmínku stojí Pionýrský Sedmikvítek – soutěž v kulturně uměleckých činnostech nebo Stezka – soutěž zaměřená na všestranný rozvoj dovedností a znalostí (Pionýr, 2012).

4.2. Pionýrská skupina Kamarád, Jihlava

Pionýrská skupina (dále jen PS) Kamarád, z. s. se sídlem v Jihlavě byla založena jako první pionýrská skupina v okrese Jihlava již v roce 1949. Za minulého režimu nesla název Pionýrská skupina Jihlava 9 Olega Koševého.

Činnost skupiny, stejně jako činnost ostatních pionýrských skupin, byla propojena s bývalým režimem. Vedoucí v té době museli být kandidáty KSČ nebo členy SSM. Nicméně už od počátku dodržovala skupina vazby na politický režim pouze formálně.

Účast na průvodech a podobných akcích byla pro členy povinná, nicméně politika nebyla hlavním posláním skupiny. Vedoucí také vzpomínají na pár „konfliktů“ se stranou skrze celotáborové hry. Problematické byly např. tábory na téma westernu či indiánů.

PS Kamarád vlastní táborovou základnu v obci Lovětín u Batelova. Základna vznikla v 70. letech minulého století na místě, kde se dříve jezdilo pouze stanovat. Možnost postavit základnu právě na tomto místě skupina získala na základě příbuzenského vztahu mezi jednou ze členek a předsedou zemědělského družstva v nedalekém Rácově.

Za minulého režimu byla PS Kamarád organizována při ZŠ Havlíčkově v Jihlavě. Škola měla přibližně 360 žáků, z nichž asi 250 bylo členem Pionýra. Pouze minimum dětí v té době do Pionýra nechodilo, členství bylo sice dobrovolné, nicméně zaručovalo jisté výhody (např. možnost studovat atd.). PS Kamarád dbala pouze na povinnou účast všech členů na Pionýrském shromáždění jednou ročně, jinak mohli členové být pouze formální a aktivně se do skupiny nezapojovali.

Se Sametovou revolucí a změnou režimu se změnil i statut spolku Pionýr a po jeho obnovení počet členů rapidně poklesl. Důvody byly zřejmé – odpadla „povinnost“ Pionýra navštěvovat a privilegia spojená se členstvím, a kromě toho byly otevřeny jiné spolky, např. Skaut. V roce 2001 měla skupina pouze 56 členů a do roku 2012 počet téměř neustále klesal. Minimum členů v té době bylo pouhých 35. V posledních pěti letech se počet členů skupiny opět navýšil. Nárůst počtu členů skupiny je způsoben především zájmem dětí a rodičů o aktivity spojené s přírodou a kamarády, kromě toho lidé stále více přijímají fakt, že Pionýr současný a Pionýr minulého režimu již nejsou jedna a tatáž organizace a politika rozhodně nemá hlavní slovo. V roce 2017 je v PS Kamarád zaregistrováno 67 členů a v současnosti má PS Kamarád pod sebou 3 oddíly – Medvědy, Vlčí tlapy a Draky.

PS Kamarád pořádá společné víkendové výpravy na různá místa především v kraji Vysočina. Výpravy jsou nejčastěji víkendové a mají vždy nějaký tematický rámec, podle kterého jsou pak vybírány hry a aktivity, které proběhnou. Z pravidelných akcí, které PS kamarád pořádá, je to v září výprava pro rodiče s dětmi, kde se rodiče již stávajících členů nebo nových dětí mohou seznámit s prací skupiny a na vlastní kůži si otestovat hry a aktivity stejně, jako jejich děti. Další pravidelnou akcí jsou potom jarní prázdniny. Jednodenní výpravy nejsou příliš časté, tyto mívají spíše charakter výletů nebo vycházek do okolí spojených opět s nějakými aktivitami. Vrcholem roku jsou letní tábory, které se konají vždy ve dvou turnusech na naší základně v Lovětíně u Batelova. Tábory jsou

dvoutýdenní a mají opět nějaké téma neboli celotáborovou hru, od které se odvíjí hry, aktivity a celkový průběh tábora.

Kromě akcí, které sama pořádá, se skupina účastní některých společných pionýrských akcí. Letos se členové PS Kamarád podruhé zúčastnili akce Ledová Praha, pravidelně se účastní soutěže Stezka (na regionální úrovni), v roce 2010 se rovněž zúčastnili krajského pionýrského setkání.

5. Mimoškolní vzdělávání

Výchova mimo vyučování se odehrává ve volném čase dětí a mládeže mimo dobu školní výuky. (Pávková a kol., 2002b). Výchova mimo vyučování je vymezena jako taková výchova, která probíhá mimo povinné vyučování, mimo bezprostřední vliv rodiny, je institucionálně zajištěná a uskutečňuje se převážně ve volném čase (Pávková a kol., 2002b, Hofbauer, 2004). Od činností ve volném čase je možné očekávat především přívětivost, inovativnost, kreativitu, pružnost a empatii na rozdíl od klasické školní pedagogiky (Vážanský, 1995b).

Pedagogické ovlivňování volného času je, dle Pávkové a kol. (2002b), významnou částí výchovy poskytující příležitost k racionálnímu využívání volného času, formování hodnotných zájmů, uspokojování lidských potřeb, rozvíjení specifických schopností a upevňování žádoucích morálních vlastností. Podobně jej hodnotí i Vážanský (1995b), který zdůrazňuje cíl především nabídnout a zajistit jedinci optimální předpoklady k růstu, učení, vývoji a existenci. Pávková a kol. (2002b) dále uvádí, že pedagogické ovlivňování volného času zároveň může působit preventivně v oblasti sociálně-patologických jevů jako užívání drog, záškoláctví, gamblerství apod. Mimoto má způsob trávení volného času význam z pohledu duševní hygieny, jelikož to, jakým způsobem člověk odpočívá, baví se a rekreuje, má vliv na studijní, potažmo pracovní výkony.

Výchova mimo vyučování úzce souvisí s pojmem volný čas. Ten lze definovat různými způsoby. Např. Hofbauer (2004) uvádí tři definice volného času:

1. Volný čas jako čas, který člověk nevyužívá k činnosti plynoucí ze závazků společnosti, sociálních rolí ani biologických potřeb,
2. volný čas jako čas, který zbývá po splnění všech povinností (pracovních i nepracovních),
3. volný čas jako čas, který využíváme k činnostem, do kterých vstupujeme s různými očekáváními, účastníme se jich dobrovolně na základě vlastního rozhodnutí, a které přinášejí příjemné zážitky.

Vážanský (1995a) podotýká, že volný čas byl dříve vnímán jako zbývající doba po práci, jako vedlejší produkt práce. Jeho účelem bylo připravit člověka znovu na pracovní (v případě dětí pak na školní) koloběh, a to regenerací. Není tedy vnímán jako produktivní, avšak naopak regeneračně prospěšná část dne.

Výchova mimo vyučování může probíhat formou výchovy ve volném čase, výchovy prostřednictvím aktivit volného času a výchovou k volnému času (Pávková a kol.,

2002b). Aktivita volného času vedou k individuálnímu rozvoji jedince, jeho znalostí a dovedností v rámci zájmové činnosti a mohou usměrňovat jeho budoucí směřování (např. při volbě povolání). Výchova k volnému času se zabývá tím, jak jedinec volný čas využívá, zahrnuje reflexi volného času a umožňuje hledání různých způsobů využívání volného času (Hofbauer, 2004).

Výchova mimo vyučování má také, podle Pávkové a kol. (2002b), tři základní funkce. Těmi jsou funkce *výchovně-vzdělávací, zdravotní a sociální*. Na výchovně-vzdělávací funkci je kladen velký důraz. Jednotlivé instituce se, podle svého zaměření, věnují rozvíjení specifických znalostí a dovedností, zároveň působí na úrovni zájmů, potřeb a morálních vlastností (jak již bylo zmíněno výše). Zdravotní funkcí se myslí především usměrňování denního režimu a s tím související zdravý životní styl. Ten zahrnuje jak pohybové aktivity, tak i odpočinek, případně i správné stravování (je-li stravování rovněž zahrnuto v mimoškolní aktivitě). Sociální funkce potom spočívá především v setkávání se s jinými lidmi. Instituce srovnávají materiální i psychologické rozdíly v jednotlivých rodinách. Význam má rovněž nácvik komunikačních dovedností, rozvoj sociálních dovedností nebo seznamování se s pravidly slušného chování. Pávková a kol. (2002b) zároveň vymezuje tři dimenze výchovy mimo vyučování, kterými jsou *obsah, vztah a prostředí*. Tyto tři dimenze se objevují ve všech institucích pro výchovu mimo vyučování.

Obsahem výuky mimo vyučování Pávková a kol. (2002b) myslí program a aktivity, které se v dané instituci odehrávají. Činnosti mohou být odpočinkové, rekreační, zájmové, sebeobslužné, veřejně prospěšné nebo přípravné (např. na vyučování).

Vztahům je ve výchově mimo vyučování přisuzován stále větší význam, protože prostřednictvím vztahu lze předat hodnoty a postoje a zásadním rozdílem oproti vyučování je jistá míra přátelskosti (kterou v běžném vyučování nenajdeme). Vztahů ve výchově mimo vyučování existuje mnoho, jedná se např. o vztah vychovatele a dítěte, dítěte a jiných dětí, vychovatele a skupiny dětí nebo vychovatele a rodičů dítěte (Pávková a kol., 2002b).

Hofbauer (2004) vymezuje tři typy výchovy – výchovu formální, informální a neformální. Výchova mimo vyučování podle něj spadá pod neformální výchovu, jejímiž hlavními znaky jsou demokracie, svoboda a dobrovolné rozhodování o účasti na aktivitách. Neformální výchova funguje jako doplňující prvek výchovy formální (příp. informální), protože samotná formální výchova nemůže v současnosti dostát všem nárokům na přípravu

mladé generace. Na rozdíl od formální výchovy napomáhá rozvoji novátorství, kreativity, interakci se společností, pružnosti při řešení problémů apod.

Didaktika volného času podle Vážanského (1995b) spočívá v koncepci nepřímé aktivace a podporování. Tato koncepce může být však účinná pouze, pokud bude přihlížet k podmínkám zájmu, předpokladům účasti a možnostem účastníků. Ve volném čase se objevují principy dosažitelnosti, otevřenosti (či přímosti, upřímnosti – „hra s otevřenými kartami“), charakteru výzvy, svobodného rozdělení času, dobrovolnosti, nenucenosti, možnosti volby, rozhodnutí a iniciativy.

5.1. Výukové metody v mimoškolním vzdělávání

Výukové metody v mimoškolním vyučování vycházejí z obecných výukových metod, platných pro „klasické“ školní vzdělávání. Některé výukové metody jsou vhodné pro oba typy výuky, nicméně mimoškolní vzdělávání má svá určitá specifika.

Kalhous (2002) tvrdí, že výukové metody jsou jedny ze základních kategorií školní didaktiky. Metodu chápe jako cestu k cíli; výukovou metodu pak tedy jako cestu ke splnění výukových cílů. Skalková (1999) definuje výukovou metodu jako způsob záměrného uspořádání činností učitele i žáků, které směřují ke stanoveným cílům. Kalhous (2002) popisuje vzájemnou interakci učitel-žák, která je realizována právě prostřednictvím výukových metod, jako spolupráci, v níž učitel akceptuje individuální zvláštnosti žáka (psychologické, somatické, i sociální) a žák se, převážně na základě své osobní a svobodné aktivity, ztotožní s učitelovým výukovým cílem; společně pak pracují na naplnění společného výukového cíle. Metody, které učitel využívá, vždy vychází z dané koncepce výuky a podílí se na organizaci vzdělávacího procesu. Metody přitom nepůsobí izolovaně, jsou totiž součástí komplexu řady činitelů ve výuce. Výukové metody určitým způsobem zprostředkovávají učivo žákům a seznamují je s realitou. Proto do popředí vystupuje především již zmíněný vztah metody k obsahu a cílům výuky (Maňák a Švec, 2003).

Výukovými metodami se zabývá řada autorů, z nichž mnoho má i rozdílný pohled na jejich klasifikaci. Jako první lze uvést klasifikaci výukových metod dle Maňáka a Švece (2003):

1. Klasické výukové metody
 - a. metody slovní
 - b. metody názorně-demonstrační
 - c. metody dovednostně-praktické

2. Aktivizující metody
 - a. metody diskuzní
 - b. metody heuristické, řešení problémů
 - c. metody situační
 - d. metody inscenační
 - e. didaktické hry
3. Komplexní výukové metody
 - a. frontální výuka
 - b. skupinová a kooperativní výuka
 - c. partnerská výuka
 - d. individuální a individualizovaná výuka, samostatná práce žáků
 - e. kritické myšlení
 - f. brainstorming
 - g. projektová výuka
 - h. výuka dramatem
 - i. otevřené učení
 - j. učení v životních situacích
 - k. televizní výuka
 - l. výuka podporovaná počítačem
 - m. sugestopedie a superlearning
 - n. hypnopedie

Maňák dříve vytvořil ještě jednu klasifikaci výukových metod. Jedná se o komplexní klasifikaci základních skupin metod výuky z roku 1995 (cit. dle Skalková, 1999):

1. Metody z hlediska pramene poznání a typu poznatků – aspekt didaktický:
 - a. metody slovní
 - metody monologické, dialogické, písemné práce, práce s učebnicí, knihou
 - b. metody názorně demonstrační
 - pozorování, předvádění, demonstrace, projekce
 - c. metody praktické
 - nácvik pohybových a pracovních dovedností, laborování, pracovní činnosti, grafické a výtvarné činnosti

2. Metody z hlediska aktivity a samostatnosti žáků – aspekt psychologický
 - a. metody sdělovací
 - b. metody samostatné práce žáků
 - c. metody badatelské a výzkumné
3. Metody z hlediska myšlenkových operací – aspekt logický
 - a. postup srovnávací
 - b. postup induktivní
 - c. postup deduktivní
 - d. postup analyticko-syntetický
4. Metody z hlediska fází výchovně-vzdělávacího procesu – aspekt procesuální
 - a. metody motivační
 - b. metody expoziční
 - c. metody fixační
 - d. metody diagnostické
 - e. metody aplikační
5. Metody z hlediska výukových forem a prostředků – aspekt organizační
 - a. kombinace metod s vyučovacími formami
 - b. kombinace metod s vyučovacími pomůckami
6. Aktivizující metody – aspekt interaktivní
 - a. diskuzní metody
 - b. situační metody
 - c. inscenační metody
 - d. didaktické hry
 - e. specifické metody

Z dalších klasifikací lze např. uvést klasifikaci výukových metod podle Lernerera z roku 1986, která je založena na aktivitách žáka a učitele (cit. dle Kalhous a Obst, 2002):

1. Informačně-receptivní metoda
2. Reproductivní metoda
3. Metoda problémového výkladu
4. Heuristická metoda
5. Výzkumná metoda.

Pro vyučovací proces je důležitá volba výukové metody. Maňák, Švec (2003) uvádí, že výběr nesmí být náhodný a libovolný, ale měl by probíhat logicky. Kritérii výběru metod jsou podle něj zákonitosti výukového procesu, cíle a úkoly výuky, obsah a metody daného oboru, úroveň fyzického a psychického rozvoje žáků, zvláštnosti třídy či skupiny žáků, vnější podmínky výchovně-vzdělávacího procesu (např. geografické, sociální podmínky) a osobnost učitele. Skalková (1999) tvrdí, že v konkrétním vyučovacím procesu se uplatňuje několik různých vyučovacích metod. Metody se střídají během samotné vyučovací hodiny, využívání pouze jedné metody často nevede k dobrým výsledkům. Volbu vyučovací metody provádí učitel již při přípravě vyučování, přičemž výchozími body by mu měly být cíle výuky, charakter obsahu učiva, předpokládaný proces učení u žáků, znalosti žáků, konkrétní situace a vlastní zkušenosti.

5.1.1. Výukové metody aplikovatelné v rámci aktivit spolku Pionýr

Vzhledem k neformálnosti pedagogického působení i prostředí v rámci spolku Pionýr mají v aktivitách spolku největší uplatnění metody aktivizující, případně metody praktických činností žáků. Jiné metody, jako např. metody slovní nebo názorně demonstrační, se uplatňují v mnohem menší míře, jiné metody se neuplatňují téměř vůbec.

Metody slovní jsou podle Kalhouse a Obsta (2002) jedny z nejvšestrannějších. Slovo je totiž nástrojem efektivního a rychlého přenosu informací. Metody slovní mohou mít podobu monologickou (např. vysvětlování, přednáška, vyprávění, či instruktáž), dialogickou (rozhovor, diskuze) nebo brainstorming (Skalková, 1999).

Metody názorně demonstrační jsou podle Kalhouse a Obsta (2002) důležité především v první fázi poznávání, která začíná prožitkem a vjemem. Často se jedná o pasivní pozorování jevů. U starších žáků je přemíra těchto metod nevhodná, jelikož nepodporují abstraktní myšlení. Skalková (1999) však podotýká, že názorně demonstrační metody mohou pomoci žákům konkretizovat abstraktní systém pojmů a podporují spojení poznávaného s životní praxí.

Metody slovní a názorně demonstrační jsou ve spolku využívány především k předání znalostí a dovedností, které jsou pro spolek důležité. Slovní metody slouží k učení o jednotlivých okruzích týkajících se např. přírody, spolku, naší vlasti a jako doprovodné metody k metodám názorně demonstračním. Konkrétně se pracuje s okruhy rostlinstva, zvířectva, mapových značek, hradů, zámků a dalších památek České republiky, historie, současnosti, symbolů a dalších věcí týkajících se spolku Pionýr apod.

Metody názorně-demonstrační jsou využívány k učení praktických dovedností z různých oblastí činnosti spolku. Konkrétně se jedná o práci s mapou a buzolou, zdravotvědu, vázání uzlů a dalších dovedností i z jiných oblastí lidské činnosti. Jak již bylo zmíněno, tyto metody jsou doprovázeny metodami slovními, protože děti musí chápat, jak daný úkol (uvázání uzlu, ošetření raněného nebo orientace v přírodě) splnit, k čemu konkrétně mohou získané dovednosti využít a za jakých okolností.

Metody praktických činností žáků jako např. pracovní činnosti, grafické a výtvarné činnosti, pak mají především oddechový charakter.

Aktivizující metody tvoří největší část pedagogického působení v rámci spolku Pionýr. Ve školní výuce jsou využívány jako prostředek k překonání stereotypů ve výuce (Maňák a Švec, 2003). Jedná se o postupy vedení výuky, které napomáhají tomu, aby výchovně-vzdělávací cíle byly naplňovány hlavně na základě vlastní práce žáků. Důraz je přitom kladen na myšlení a řešení problémů (Jankovcová, Průcha, Koudela, 1988, cit. dle Maňák a Švec, 2003).

Základní aktivizující metodou používanou v spolku Pionýr je hra. Maňák a Švec (2003) definují hru jako jednu ze základních forem činnosti, pro niž je typické, že se jedná o svobodně volenou aktivitu, která nesleduje žádný účel, ale cíl a hodnotu má sama v sobě.

Hry mají v didaktice své opodstatnění, protože zapojují žáky velmi intenzivně do výuky a výrazně napomáhají zvýšit jejich soustředění (Petty, 1996). Skalková (1999) uvádí, že hry posilují zájem žáků při osvojování dovedností a jsou vhodné jako forma procvičování. Kalhous a Obst (2002) dodávají, že hry jsou silným motivačním stimulem především pro kognitivní potenciál, hlavně u soutěží. Hry jsou pravidelně využívány především na prvním stupni základních škol, nicméně mají své místo i při vzdělávání starších žáků (Skalková, 1999). Maňák a Švec (2003) ovšem zdůrazňují, že navzdory jejich nepochybnému významu ve vyučovacím procesu nemají hry ve školách své pevné místo.

Pro hry ve vyučovacím procesu je podle Maňáka a Švece (2003) zásadní, aby hry splňovaly jak podstatu hry samotné (tedy zábavu, radost z činnosti atd.), tak zároveň plnily výukový cíl.

Podle Skalkové (1999) existuje řada různých druhů her, z nichž každá má jiný didaktický aspekt. Didaktické hry a hry s pravidly učí žáky dodržovat pravidla a jednat v souladu s nimi, což vede k sebekontrolě. Mimoto mohou děti získat představu o světě dospělých, učí se jednat s lidmi a seznamují se s pravidly chování na veřejnosti. Hry s hračkami mohou opět přibližovat reálný svět (malé děti hrající si s dětskými telefony,

tiskárničkami apod.), dále mohou rozvíjet představivost, kreativitu a technické myšlení (stavebnice). Za zvláštní skupinu her pak Skalková (1999) považuje soutěže, které učí smyslu fair play, toleranci, odpovědnosti a vyvinutí úsilí, avšak neměly by vést k přehnané nezdravé rivalitě a snahám dosáhnout vítězství za každou cenu.

Petty (1996) rozděluje hry na univerzálně použitelné, hraní rolí a simulační hry a hry pro osvojování jazykových a komunikačních dovedností.

Do univerzálně použitelných her řadí Petty (1996) rozhodovací hry, kvízy, soutěže, problémové úkoly, honbu za pokladem, seznamovací hry a činnosti či hry pro učení sociálních dovedností. Rozhodovací hry stojí na principu soutěže mezi jednotlivci nebo skupinami, přičemž jejich úkolem je rozřídít, klasifikovat nebo přiřadit k sobě kartičky s pojmy k danému tématu. U zeměpisu se dá hra aplikovat na umístění kartiček s názvy měst a jejich charakteristik na mapu státu nebo kontinentu. Kvízy mají využití především při opakování, jde o kladení otázek (učitelem nebo žáky) a odpovídáním na ně, přičemž za správnou odpověď jsou udělovány body. Problémové úkoly mají charakter praktického úkolu, který má skupina nebo jednatel splnit. Honba za pokladem je zde popsána jako „závod“ v získávání informací z nějakého zdroje. Činnosti a hry pro učení sociálních dovedností mají za úkol naučit žáky pracovat ve skupině, rozdělit si role, zodpovědnosti za svou práci, komunikačním dovednostem ale i hraní fair play.

Hraní rolí a simulační hry mají podle Pettyho (1996) přínos především při rozvíjení mezilidských dovedností a empatie, dávají také lidem příležitost vyzkoušet si své schopnosti v prostředí, kde nic neriskují. Důležitá je zde příprava scénářů, která by měla odpovídat tomu, co je cílem hry. Význam má rovněž diskuse, která by měla následovat co nejdříve po odehrání scénáře.

Hry pro osvojování jazykových a komunikačních dovedností jsou podle Pettyho (1996) vhodné hlavně pro vyučující českého jazyka a cizích jazyků. Hry mají za úkol rozšiřovat a procvičovat slovní zásobu, gramatickou skladbu vět i vhodný komunikační styl.

Z dalších rozdělení typů her lze uvést Meyera (2000, cit. dle Maňák a Švec, 2003), který rozděluje hry do tří skupin:

1. hry interakční (neboli svobodné) zahrnující hry s hračkami, simulace činnosti, sportovní hry, hry s pravidly, společenské, strategické a učební hry;
2. hry simulační zahrnující hraní různých rolí, konfliktní hry, řešení případů apod.;

3. hry scénické, které rozlišují hráče a diváky, vyžadují jeviště, rekvizity, kostýmy atd.

Jankovcová a kol. (1988, cit. dle Maňák a Švec, 2003) potom dělí hry podle doby trvání (krátkodobé až dlouhodobé), místa konání (např. třída, hřiště, příroda, klubovna), převládající činnosti (pohybové aktivity, osvojování dovedností apod.) a hodnocení.

Jak již bylo zmíněno, hry mají ve spolku Pionýr výsadní postavení. Mají různý charakter, v podstatě lze říci, že se objevují hry ze všech výše zmíněných kategorií. Vždy záleží na osobnosti vedoucího, tematickém zaměření dané akce ale i zájmu dětí. Hry mají své opodstatnění především v rozvoji dětí, umožňují totiž rozvoj vlastní osobnosti, uvědomění si své role v týmu, učení se spolupráci, rozvoji komunikačních dovedností a poskytují rovněž možnost vyzkoušet si některé životní situace „nanečisto“ (Pionýr, 2012). Důležitý je rovněž smysl pro fair play, který se rovněž formuje prostřednictvím her (především těch s pravidly) a určitých morálních standardů. Ty se rozvíjí a projevují především u her, které pravidla nemají a děti si mohou dělat „co se jim zlíbí“. Kromě toho hry poskytují dětem zážitek, učí je novým dovednostem a samozřejmě jejich prostřednictvím získávají i nové znalosti. Hry umožňují získávání znalostí a dovedností nenásilnou formou, na rozdíl od školního vyučování, které mohou děti vnímat jako nucené a „otravné“.

5.2. Vzdělávací obor zeměpis jako hlavní činitel mimoškolního vzdělávání

Mimoškolní vzdělávání zeměpisem probíhá různými způsoby v mnoha institucích, z nichž některé jsou přímo zaměřené na zeměpis, zatímco jiné mají zaměření širší, případně obecnější.

Zeměpisně zaměřené jsou např. zeměpisné kroužky na různých základních školách po České republice či Zeměpisný badatelský klub Katedry geografie PF JU ve spolupráci s Gymnáziem v České ulici v Českých Budějovicích. Zeměpisný badatelský klub je zaměřený na badatelsky orientované vyučování zeměpisu a jeho poznávání v jiném úhlu, než je poskytován školami, a to za účelem zatraktivnění tohoto předmětu pro děti. Ty se zde prostřednictvím aktivit dostávají do kontaktu s vědeckou prací nebo prací s přístroji na vědeckém pracovišti či v terénu (KGE, 2013).

O něco širší zaměření mají potom turistické oddíly domovů dětí a mládeže a ostatní turisticky zaměřené instituce. Sem náleží spolky Skaut (Junák), Česká tábornická unie nebo Pionýr (Hofbauer, 2002). Oficiální název skautské organizace v ČR zní Junák –

český skaut, z. s. (Junák – český skaut, z. s., 2017). Tyto tři spolky mají mnoho společného. Všechny se zabývají sdružováním dětí, mládeže i dospělých, fungují na principu dobrovolnosti (členství je dobrovolné) a dobrovolnictví (vedoucí pracují jako dobrovolníci) přičemž jejich cíle jsou rozvoj osobnosti, zábava a dobrodružství a samozřejmě vytvoření pozitivního vztahu k přírodě (Junák – český skaut, z. s., 2017, Pionýr, 2012, Česká tábornická unie, 2017). Jakožto turistické organizace je rovněž poji právě turistika, tzn. výlety do přírody, do měst, případně i do zahraničí. Mimoto všechny spolky pořádají řadu táborů pro děti a mládež (Junák – český skaut, z. s., 2017, Pionýr, 2012, Česká tábornická unie, 2017).

Pávková a kol., 2002 uvádí, že pro veškerou výchovu mimo vyučování, tzn. pro všechny obory, kde je možné uplatnit mimoškolní vzdělávání, platí, že děti získávají poznatky a zkušenosti z bezprostřední praktické činnosti související s daným oborem. Postaví-li se tedy vedle sebe „klasická“ výuka školní a mimoškolní vzdělávání, dochází zde k přímé konfrontaci teoretických poznatků získávaných ve škole a praktických poznatků získaných při mimoškolních aktivitách.

Jak již bylo zmíněno, Pávková a kol. (2002a) rozděluje obsah výuky mimo vyučování na řadu činností (odpočinkové, rekreační, zájmové atd.) Ze zájmových činností nás zajímají především činnosti přírodovědné, které vedou k prohlubování vědomostí o dění v přírodě a pěstují vztah k její ochraně prostřednictvím pozorování, pěstitelských prací, chovatelství, pokusů apod. a činnosti turistického zaměření, které společně s činnostmi sportovními a tělovýchovnými napomáhají zdravému tělesnému i duševnímu rozvoji prostřednictvím fyzické aktivity; vhodné je tyto činnosti vzájemně propojovat.

Pro samotnou výuku zeměpisu v rámci mimoškolního vzdělávání jsou pak klíčové především vědomosti o přírodě a přírodních pochodech, ochrana přírody a činnosti turistického zaměření, důležité jsou rovněž s nimi související dovednosti. Zmíněné vědomosti jsou často součástí publikací pro tábornickou činnost (Vosátka, 1985, Kubeš, 2003).

Největší pozornost věnuje Vosátka (1985) problematice orientace v přírodě, a to jak pomocí map, tak i bez jejich pomoci. K mapám jako takovým pak lze přiřadit řadu pojmů, které autor rovněž zmiňuje. Vysvětluje čtení map, měřítko mapy a jeho převod, měření na mapách, stínování a šrafování. Dále se zabývá také typy map, z nichž zmiňuje mapy katastrální, generální a turistické. Vysvětluje také, jak se mapy kreslí, a věnuje se i topografickým náčrtkům. Tématem se zabývá také Kubeš (2003). Ten také vysvětluje

mapy jako takové, vysvětluje funkci a převod měřítek i orientaci podle map. Vosátka (1985) i Kubeš (2003) pak uvádějí řadu mapových značek.

Z oblasti orientace se Vosátka (1985) i Kubeš (2003) věnují také orientaci podle hvězd, měsíce či slunce. Oba také vysvětlují pojem azimut a buzola.

Z problematiky poznávání přírody, resp. pochodů a procesů v přírodě zakomponoval Vosátka (1985) do své turistické encyklopedie řadu pojmů souvisejících s meteorologií. Jako základní pojem je vysvětlena atmosféra, její vlastnosti, složení a faktory utváření počasí. Dále je popsána samotná meteorologie. Vosátka (1985) popsal všechny typy mraků, jejich vzhled, výšku a možnosti srážek. Vysvětluje také pojmy blesk a bouřka a s tím související chování při bouřce v přírodě. Z dalších meteorologických pojmů se zabývá mlhou, námrazou, ledovkou, cyklónami a anticyklónami, frontami, oblačností nebo stupnicí větru. Zmiňuje také meteorologické přístroje (srážkoměr, anemometr).

Vosátka (1985) se také zabývá pojmy souvisejícími s geologií a geomorfologií. Vybrané pojmy vysvětluje především pro případ, kdy se s daným jevem čtenář setká. Z pojmů souvisejících s geologií zmiňuje pouze geologické jevy jako takové. Z pojmů geomorfologických pak vysvětluje ledovcovou činnost včetně pojmů jako firn či bludný balvan. Činnost fluviální je vysvětlena skrze erozi řek, peřeje či prameny a studánky. Ze svahových procesů pak uvádí lavinu. Všechny pojmy potom shrnuje pod společného jmenovatele terénní tvary.

Vosátka (1985) i Kubeš (2003) věnují velkou pozornost ochraně přírody. Pro oba autory je společný pojem chráněná území, který oba dále rozvádějí. Věnují se chráněným krajinným oblastem, národním parkům i maloplošnými chráněnými oblastmi. Pro tento pojem navíc Vosátka (1985) definuje významy pojmů příroda, ochrana přírody či životní prostředí. Kubeš (2003) se problematice věnuje v celé kapitole věnované vztahu člověka a přírody. Mimo chráněná území se zabývá také pojmy jako ekosystém, geologický a hydrologický cyklus apod. Klíčové je pro Kubeše (2003) především chování v přírodě a nutnost upozornit na vlivy, které lidstvo na přírodu má (s důrazem na vlivy negativní).

Vosátka (1985) rozebírá i další geografické pojmy, které souvisejí s vodními toky (vodočet, vodní stav), planetární geografii (deklinace, magnetický pól) nebo nadmořskou výškou (vrstevnice, kóta).

Mimoškolní výuka zeměpisu se úzce pojí s výrazem terénní výuka. Terénní výuka je společná pro školní i mimoškolní vyučování zeměpisu. Ve školním prostředí je terénní

výuce přímo věnováno jedno téma zařazené do RVP ZV, a to Terénní geografická výuka, praxe a aplikace. Obecně však terénní výuka přírodovědných předmětů není do školního vyučování příliš často zařazována, a to především kvůli její časové, organizační a finanční náročnosti (Hofmann a Rychnovský, 2005). S tímto tvrzením částečně souhlasí Činčera a Holec (2016), kteří jako další důvody opomíjení terénní výuky ve školním vyučování uvádějí bezpečnostní rizika, nedostatek příležitostí, malou zkušenost a nejistotu učitelů a také samotný nezájem o terénní výuku ze strany škol a vyučujících. V mimoškolní výuce zeměpisu je terénní výuka klíčovým prvkem, protože výukové činnosti se odehrávají převážně v přírodě.

Hofmann a kol. (2003, cit. dle Hofmann a kol., 2011) definuje terénní výuku jako komplexní výukovou formu zahrnující různé výukové metody (pokusy, laboratorní činnosti, pozorování, projektová metoda, kooperativní metody a metody zážitkové pedagogiky). Zároveň k ní patří různé organizační formy výuky jako terénní cvičení, výcvikové kurzy, exkurze, školní výlety či expedice. Terénní výuku lze rozdělit na řadu typů. Labert a Baldestrone (2000, cit. dle Marada a Fenklová, 2013) uvádí tři typy terénní výuky na základě rozdělení aktivity mezi žáky a učitele. Tyto tři typy jsou pozorovací (jinak také klasická exkurze), investigativní neboli průzkumná (jinak také terénní cvičení) a badatelsky orientovaná. U terénní výuky pozorovacího typu žáci pasivně přijímají informace od učitele či průvodce. Investigativní terénní výuka žáky aktivizuje více, žáci pracují samostatně a učitel zde má roli zadavatele a vedoucího. Badatelsky orientovaná terénní výuka má největší míru aktivizace žáků, jelikož sami žáci výuku vedou a učitel zde působí pouze jako „katalyzátor“ filtrující špatné závěry. Marada (2006) podotýká, že nejčastější formou terénní výuky v České republice je pozorovací typ exkurze, tedy typ nejméně aktivní z pohledu žáků.

Marada a Fenklová (2013) uvádějí, že výuka mimo školní prostředí je obecně pro žáky motivující a ovlivňuje afektivní stránku výuky. Kromě toho přirovnávají krajinu, k „živé učebnici“ geografů, Marada (2006) používá také termín „geografická laboratoř“. Podle Marady (2006) je terénní výuka, respektive pohyb v terénu záležitostí každého člověka. Co je však u jednotlivých lidí rozdílné je, jak umíme z krajiny číst a co v ní vidíme. Podle toho, nakolik máme rozvinutou schopnost vnímat krajinu, si více či méně všímáme dopadů lidské činnosti na krajinu. Chceme-li krajinu chránit a udržovat, je dobré se s ní seznámit právě prostřednictvím terénní výuky.

Terénní výuka má podle Marady (2006) a Záleského (2009) řadu přínosů. Prvním z nich je, že se jedná o efektivní způsob učení, protože vlastní aktivní činnost žáků napomáhá procesu zapamatování informací (Záleský, 2009). Marada (2006) klade důraz nejen na aktivitu žáků, ale i na přímý kontakt s geografickými jevy, pojmy a procesy. V dalších bodech se již autoři shodují. Druhým významným přínosem je rozvoj geografických dovedností, žáci totiž dostávají příležitost k autentickému učení prostřednictvím aktivního pozorování, měření, kreslení map apod. Integrace témat je rovněž jednou z výhod terénní výuky. Zeměpis se dá vhodně propojit například s přírodopisem či dějepisem, ale i s průřezovými tématy. Nesporným přínosem je motivace, zaujetí a zájem o daný obor, který terénní výuka v žácích probouzí. Vlastní aktivita nebo zodpovědnost za výběr témat a pracovních postupů napomáhají vytvoření vlastního názoru na problematiku a umožňují v práci spatřovat smysl. Posledním přínosem podle Záleského (2009), respektive Marady (2006) je pak rozvoj klíčových kompetencí, z nichž zmiňuje kompetence komunikativní, sociální a personální (při práci ve skupině) a kompetence pracovní. Podobně na klíčové kompetence získávané terénní výukou nahlíží i Jáč (2013), který ze Záleského (2009) vychází. Marada a Fenklová (2013) seznam klíčových kompetencí rozšiřují o kompetence k učení a řešení problémů.

Podobně na problematiku nahlíží i Ciocan a Ionuș (2016), které vidí mimoškolní vzdělávání zeměpisu jako motivační činitel. Žáci si mohou sami osvojit řadu dovedností, uvažovat komplexně i mezi předměty a hledat řešení na úkoly.

6. Zhodnocení proběhlých aktivit z hlediska tematického zařazení v rámci vzdělávacího oboru zeměpis dle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání

Akce, které PS Kamarád pořádá, mají vždy jiné téma. Vzhledem k širokému rozpětí věku dětí, se kterými skupina pracuje, volí vedoucí taková témata, aby hry a aktivity bavily pokud možno děti ze všech věkových kategorií. Často se pracuje s motivy pohádek či dětských filmů, legend, historických událostí nebo postav, cestováním atd.

Nejčastější jsou pro skupinu víkendové akce, které se konají jednou za měsíc vždy na jiném místě (sruby, hájenky, táborové základny apod.). Víkendové akce mají relativně nenáročná témata, především z hlediska času, který je nutné tématu věnovat. Hlavnímu programu je věnován páteční večer a sobota. Podle místa, kde se akce koná, a dalších podmínek (počasí apod.) jsou aktivity zaměřeny na hry v okolí, lese, či na loukách, sporty a nebo aktivity uvnitř. Často je součástí výpravy i výlet po okolí.

Jednodenní akce bývaly častější v minulosti, v současné době jich skupina pořádá málo. Tyto akce mají právě charakter jednodenního výletu, nejčastěji v blízkém okolí Jihlavy nebo tam, kde je vhodné dopravní spojení.

Tábory PS Kamarád jsou určeny pro děti od 1. do 9. tříd. Jedná se o dvoutýdenní pobyty. Tábory mají opět nějaké tematické zaměření (tzv. celotáborovou hru), od které se odvíjejí aktivity a hry. Součástí táborů bývá i dvoudenní výlet.

Tab. 1: Souhrn aktivit Pionýrské skupiny Kamarád v období 2011-2016

Rok	Akce	Datum		RVP ZV	Průřezová témata
2011	Srub Čichov	21.-23.1.	zřícenina hradu Střeliště	Česká republika	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Jarní prázdniny	18.-22.2.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Zkamenělý zámek	22.-24.4.	skály nedaleko obce Svratka	přírodní obraz Země	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Sportovní výprava	13.-15.5.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Pionýrský sraz Vysočina	10.-12.6.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	TÁBOR – Dobrodružství s piráty	17.-31.7.	plavba po světových mořích, objevování nových ostrovů, hledání pokladu	přírodní obraz Země; terénní geografická výuka, praxe a aplikace; geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie; regiony světa, společenské a hospodářské prostředí	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
	Rodičovská výprava	16.-18.9.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Hrad Rokštejn	13.10.		Česká republika	výchova demokratického občana; výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Setkání	11.-13.11.			výchova

	s čarodějkou Jasmínou				demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Vánoční výprava	9.-11.12.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
2012	Lovci kožešin	20.-22.1.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Hvězdné války	24.-28.2.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Vítání jara na Rybníku Řeka	23.-25.3.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Vzpomínková výprava	11.-13.5.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	TÁBOR - Keltové	15.-29.7.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Western na Stonetownu	14.-16.9.	tematika divokého západu, seznámení se s Amerikou a její historií	terénní geografická výuka, praxe a aplikace; regiony světa, společenské a hospodářské prostředí	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; výchova k myšlení v evropských a globálních souvisečnostech, environmentální výchova
	Tajemství paní z Rokštejna	12.10.	hledání pokladu na zřícenině hradu Rokštejn	terénní geografická výuka, praxe a aplikace; Česká republika	osobnostní a sociální výchova;
	Žumberk	16.-18.11.			osobnostní a sociální výchova;
	Vánoční výprava	7.-9.12.			osobnostní a

					sociální výchova; environmentální výchova
2013	Putování Opičími horami	8.-12.2.	výlety po okolí Heraltic, práce s mapou, buzolou	geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie; terénní geografická výuka, praxe a aplikace	
	Sportovní výprava	5.-7.4.			osobnostní a sociální výchova;
	Výprava za Svatým grálem	10.-12.5.	motivy cestování, ale déšť		osobnostní a sociální výchova;
	Slibová výprava	14.-16.6.	práce s mapou, buzolou, učení se o přírodě, vaření čajů apod.	geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie; terénní geografická výuka, praxe a aplikace; přírodní obraz Země, životní prostředí	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	TÁBOR - Jumanji	14.-28.7.			osobnostní a sociální výchova;
	Rodičovská výprava	20.-22.9.			osobnostní a sociální výchova;
	Horolezecká výprava	11.-13.10.	lezení na Čertův hrádek + příprava	přírodní obraz Země	osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova
	Pevnost Boyard	8.-9.11.			osobnostní a sociální výchova;
Vánoční výprava	6.-8.12.			osobnostní a sociální výchova;	
2014	Aljaška	14.-16.2.	cesta na Aljašku, putování územím, hledání indiánských kmenů	regiony světa, společenské a hospodářské prostředí, geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, environmentální výchova, multikulturní výchova
	Cesta do Bradavic	7.-11.3.	výlet po studánkách v okolí Heraltic (Třebíč)	geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie; terénní geografická výuka, praxe a aplikace, přírodní	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova

				obraz Země, životní prostředí	
	Atlantida	11.-13.4.	údolí řeky Doubravy, fotografická soutěž skrze Chotěboř	přírodní obraz Země, terénní geografická výuka, praxe a aplikace, životní prostředí; Česká republika	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova
	Husiti	9.-11.5.	zřícenina hradu Janštejn	Česká republika	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Zlatá horečka	6.-8.6.	geografický střed republiky	Česká republika; geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie; terénní geografická výuka, praxe a aplikace	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	TÁBOR – Kdo přežije Lovětín	13.-27.7.	přežití v přírodě		výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Jeskyně v Tišnově	22.-24.8.	podzemní jeskyně v okolí Tišnova	přírodní obraz Země	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova
	Rodičovská výprava	26.-28.9.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	RINGO	24.-26.10.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Za poklady Třebíče	21.-23.11.	získávání indicií po městě, hledání pokladu	geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie; terénní geografická výuka, praxe a aplikace, Česká republika	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
2015	Námořníci	30.1.-3.2.	plavba po světových mořích,	regiony světa	výchova demokratického

			dobývání ostrovů		občana; výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
Upírova živá truhla	27.2.-1.3.				výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
Asterix a Obelix	27.-29.3.	pramen řeky Jihlavy	přírodní obraz Země (krajinná sféra)		výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova
Číchov – spojeno se soutěží Stezka	24.-26.4.				výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
Slibová výprava – Pionýrské klání	22.-24.5.	mapové značky, práce s mapou, buzolou, cesta pro poklad	geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie; terénní geografická výuka, praxe a aplikace		výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova
TÁBOR – Stroj času	16.7.-1.8.				výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
Štoly	21.-23.8.	průzkum štol v okolí Stříbrných hor (HB)	přírodní obraz Země; životní prostředí		osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova
Rodičovská výprava – Rychlé šípy	11.-13.9.	Stínadla v Brtnici u Jihlavy, brtnický hrad	Česká republika		osobnostní a sociální výchova;
Dobrodružství v Havlíčkově Brodě	22.-24.10.	geocaching v Havlíčkově Brodě, cesta na zříceninu a zpět	terénní geografická výuka, praxe a aplikace, Česká republika		osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova
Jak vycvičit draka	20.-22.11.	„šipkovaná“, cesta pro dračí vejce	terénní geografická výuka, praxe a aplikace		výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova
Vánoční výprava	18.-20.12.				výchova

					demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
2016	Dobývatele	5.-9.2.	dobývání Evropy, geograficky zaměřené hry	regiony světa, společenské a hospodářské prostředí	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova
	Let č. 999	4.-6.3.	práce s mapou, buzolou, téma pádu letadla	geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie; terénní geografická výuka, praxe a aplikace	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, environmentální výchova
	Tajemství dr. Watsona	1.-3. 4.	zřícenina hradu Janštejn	Česká republika	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Rybník řeka	29.4.-1.5.	geocaching	terénní geografická výuka, praxe a aplikace	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Slibová výprava	27.-29.5.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	TÁBOR – Dobrodružství s Indiány	16.-30.7.	Severní Amerika, cestování prériemi, motivy ze života indiánů	terénní geografická výuka, praxe a aplikace; regiony světa, společenské a hospodářské prostředí;	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech; environmentální

					výchova
	Rodičovská výprava – Tajemství Excaliburu	16.-18.9.	pátrání po legendárním meči	Česká republika	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;
	Vojenská výprava	14.-16.10.	vojenská mise, použití vysílaček, přesuny na zadané souřadnice	terénní geografická výuka, praxe a aplikace	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova
	Tajuplný ostrov	11.-13.11.	mapování tajuplného ostrova, překonávání překážek, pátrání po pokladu	geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie; terénní geografická výuka, praxe a aplikace	výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova; environmentální výchova
	Pohádkové Vánoce	9.-11.12.			výchova demokratického občana; osobnostní a sociální výchova;

Zdroj: Autorka, MŠMT (2016)

Za sledované období proběhlo 53 víkendových akcí, z nichž 2 měly charakter jednodenní výpravy. Dále se konalo 6 turnusů táborů na základně PS Kamarád v Lovětíně u Batelova. Zeměpisná témata se objevují ve většině akcí, už jen proto, že se vždy konají na jiném místě (především v kraji Vysočina). Z proběhlých akcí lze 31 zařadit tematicky alespoň částečně pod vzdělávací obor zeměpis. Na mnoha akcích se prolínalo více, než jedno téma RVP ZV ze vzdělávacího oboru zeměpis, na jiných lze aktivity zařadit pouze pod jedno téma. Podobně jsou na tom i průřezová témata. Je důležité zdůraznit, že průřezová témata Osobnostní a sociální výchova a Výchova demokratického občana jsou součástí všech aktivit PS Kamarád.

Akce se zeměpisným zaměřením či tématem nemají velkou četnost na začátku sledovaného období. V letech 2011 a 2012 je těchto akcí minimum. Těchto akcí začalo přibývat v druhém pololetí roku 2012. Od té doby měla zeměpisná témata větší zastoupení na akcích PS Kamarád.

Ze vzdělávacího oboru zeměpis podle RVP ZV se na akcích PS Kamarád ve sledovaném období objevila všechna témata. Nejvíce se skupina věnovala aktivitám souvisejícím s *Terénní geografickou výukou, praxí a aplikací*, pod kterou lze zařadit 17

akcí. Toto téma RVP ZV je pro práci skupiny i celého spolku Pionýr klíčové, jelikož většina akcí a aktivit se odehrává v přírodě, potažmo v terénu. Druhým nejčastějším zmiňovaným tématem je Česká republika, především součást věnující se místnímu regionu. Toto téma se promítlo na 11 akcích ve sledovaném období. Třetím nejčastějším tématem jsou *Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie*. Toto téma úzce souvisí s *Terénní geografickou výukou, praxí a aplikací*, tvoří totiž teoretický základ k tomuto tématu. Je tedy zřejmé, že na akcích PS Kamarád se mnoho aktivit tímto tématem zabývá. Celkem jich ve sledovaném období bylo 10. Zároveň 9 akcí lze zařadit pod téma *Přírodní obraz Země*. Ze zbylých témat se *Regiony světa* objevily 6x, *Společenské a hospodářské prostředí* 5x a *Životní prostředí* 4x.

Průřezová témata jsou nejvíce zastoupena (kromě již zmíněných témat *Osobnostní a sociální výchova* a *Výchova demokratického občana*) *Environmentální výchovou*, která má zastoupení na 18 akcích z celkových 59 akcí. Dalším nejčetnějším tématem je potom *Myšlení v evropských a globálních souvislostech*. Toto téma se objevilo na 6 akcích. *Multikulturní výchova* byla zastoupena na dvou akcích a *Mediální výchova* nebyla zahrnuta vůbec.

Podle výčtu témat RVP ZV (potažmo průřezových témat) a průběhu samotných akcí lze konstatovat, že PS Kamarád se na svých akcích věnuje především fyzicko-geografickým tématům a tématům blízkým kartografii. Kartografie je zastoupena především prací s mapou, buzolou, případně GPS a s tím souvisejícími znalostmi. Těmi jsou myšleny především mapové značky, turistické značky, významy barev na mapách (hlavně turistických), znalost světových stran a jejich určování nejen v terénu či chápání měřítka a jeho přepočtu.

Fyzická geografie má zastoupení hlavně na akcích, kde je cílem poznávání nějaký typ reliéfu či krajiny, případně prvků krajiny. Dále jsou to také geomorfologické prvky v krajině, vodní toky, nádrže apod.

Sociální geografie má v průběhu akcí PS Kamarád mnohem menší význam. To je dáno především tím, že spolek Pionýr pracuje hlavně v přírodě a jeho cílem je i poznávání přírody. Spolek se zabývá také poznáváním České republiky či regionů (okresů, krajů), což už lze řadit pod sociální geografii. Nicméně další témata, jako hospodářství, obyvatelstvo, sídla apod. jsou zastoupena pouze v minimálním měřítku.

Mezi nejčastější aktivity spojené se zeměpisem patří výlety nebo pátrání po různých pokladech, které vyžadují práci s mapou, plánkem nebo popisem trasy. Děti se učí

používat mapy, a to jak teoreticky v klidu klubovny, tak i prakticky v terénu. Zároveň se učí poznávat mapové značky a jejich význam a orientovat se na značených turistických trasách i mimo ně. K orientaci v terénu slouží kromě mapy i buzoly, se kterými se děti učí určovat světové strany a azimuty. Buzoly jsou často využívány při tzv. azimutových závodech, kde se ukáže, jak dobře umí děti s buzolou pracovat v terénu.

Teoretická práce s mapou, potažmo mapovými prvky, a buzolou náleží do tématu, které je v RVP ZV nazváno *Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie*. Toto téma zahrnuje znalost získávání geografických informací z dostupných prostředků, používání geografické, topografické a kartografické terminologie, hodnocení geografických objektů, jevů a procesů v krajinné sféře a vytváření mentálních map (MŠMT, 2016).

Praktické využívání mapy nebo buzoly náleží do tématu *Terénní geografická výuka, praxe a aplikace*. Do tohoto tématu spadá právě praktická topografie a orientace v terénu, dále aplikace praktických postupů při pozorování, zobrazení a hodnocení krajiny v terénu (které skupina využívá méně) a uplatnění zásad bezpečného pohybu a pobytu v krajině (MŠMT, 2016). Aktivitě náležející do tohoto tématu se v práci skupiny uplatňují velmi často, jelikož většina akcí a aktivit se odehrává v přírodě. Vedoucí dbají především na zásady bezpečného pohybu a pobytu v krajině, a to nejen v terénu, ale i ve městech či vesnicích. Kromě praktického využívání mapy a buzoly do tohoto tématu můžeme rovněž zařadit geocaching, kterému se PS Kamarád také věnuje.

Dalším tématem RVP ZV, které se promítá v akcích skupiny, je *Přírodní obraz Země*. Toto téma v sobě zahrnuje znalost postavení Země ve vesmíru, dalších vesmírných objektů, tvaru Země, pohybů Země a jejich důsledků, složek a prvků přírodní sféry, tvarů zemského povrchu a působení vnitřních a vnějších procesů v přírodní sféře (MŠMT, 2016). Z tohoto tématu skupinu zajímá především krajinná sféra, se kterou se děti v rámci akcí setkávají. Např. při návštěvě Zkamenělého zámku poblíž obce Svatka nebo v rámci „Horolezecké výpravy“ u obce Rohozná hrála roli problematika geologie a vznik skalních útvarů. Podobně tomu bylo i při průzkumu podzemních jeskyní a štol v Tišnově nebo štol u Stříbrných hor. Tam šlo především o typy hornin a minerálů, které se zde nacházejí, a také o těžbu, která zde probíhala. Především v okolí štol děti poznávaly i antropogenní tvary reliéfu (náležící do tématu geomorfologie), konkrétně těžební tvary jako jsou samotné štolky, pinky, haldy apod.

Na akci nazvané „Asterix a Obelix“, která se odehrála v obci Jihlávka, bylo mj. cílem „objevit“ pramen řeky Jihlavy a tím se děti setkaly s problematikou vodstva České republiky a hydrologie. Jednu z nejvýznamnějších řek regionu poznávaly z hlediska říční sítě, kromě pramene a ústí do řeky Dyje pak také městy, kterými řeka protéká. Podobně tomu bylo i při návštěvě údolí řeky Doubravy, kudy vede naučná stezka.

Několik akcí se svými aktivitami dotklo i některých velmi zajímavých témat náležejících do RVP ZV. Konkrétně se jedná o „Aljašku“, „Námořníky“ a „Dobývatele“, které již svým názvem napovídají, že hry a aktivity budou mít zeměpisný námět. Témata, která se zde promítla, jsou *Regiony světa* a *Společenské a hospodářské prostředí*. Do tématu *Regiony světa* náleží rozlišení zásadních přírodních a společenských atributů jako kritéria pro vymezení, ohraničení a lokalizaci regionů světa, lokalizaci světadílů, oceánů a makroregionů na mapách, porovnávání a hodnocení polohy, rozlohy, přírodních, kulturních a dalších poměrů atd. Téma *Společenské a hospodářské prostředí* zahrnuje posuzování prostorové organizace populace světa, jejího rozložení, struktury, růstu či pohybů, posouzení souvislosti mezi přírodními podmínkami a lidskými sídly, hodnocení struktury, složek a funkcí světového hospodářství, porovnávání států na základě podobných a odlišných znaků atd. (MŠMT, 2016).

V rámci výše zmíněných akcí se členové skupiny pomyslně dostali za hranice České republiky do jiných oblastí světa, ať se jednalo o severoamerickou Aljašku, jednotlivé státy Evropy nebo světová moře a oceány. Výraznou pomůckou se zde staly mapy zmíněných oblastí či celého světa, které dětem velmi pomohly udělat si představu o místě, kam „cestovaly“.

Hry a aktivity měly náměty jak geografické, tak i historické nebo sociální. Při putování Aljaškou se kromě cesty skrze území děti setkaly s indiánskými kmeny, které měly poznat a zmapovat jejich území (nutno podotknout, že kmeny nebyly reálné, nýbrž vymyšlené). U „Dobývatelů“ bylo pro jednotlivé skupiny cílem „dobýt“ co nejvíce států Evropy. To se podařilo vítězstvím v jednotlivých hrách. Jednalo se jak o bojové hry v terénu, tak i na hry s tematikou průmyslu (např. značky automobilů pocházejících z evropských států), zemědělství (hra zaměřená na světový rybolov) nebo jazyků (šifra složená ze slov jednotlivých evropských jazyků). Akce „Námořníci“ měla především charakter objevování nových ostrovů, hry s námětem pirátů apod.

Kromě samotných celků RVP ZV se na akcích Pionýrské skupiny Kamarád, z. s. promítají rovněž četná průřezová témata. Těmi jsou *Osobnostní a sociální výchova*,

Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova (MŠMT, 2016). Některá se uplatňují více, jiná méně či vůbec.

Z výše zmíněných průřezových témat jsou dvě, která se prolínají veškerými aktivitami a akcemi PS Kamarád, z. s. Prvním z nich je *Osobnostní a sociální výchova*, které je pro skupinu (potažmo celý spolek) klíčové. Na všech akcích, ať se jedná o týdenní schůzky, víkendové pobyty či letní tábory jsou děti organizovány v určité skupině, může to být jak celá skupina, tak i oddíl nebo tým, ve kterém hrají hry v průběhu akce (výpravy nebo tábora). Ve všech těchto skupinách mají svou určitou roli. Vedoucí s dětmi pracují v průběhu celého roku, a proto je důležité, aby mezi dětmi byly dobré vztahy a nedocházelo k problémům – hádkám, nepřátelskému chování či dokonce šikaně. Vedoucí dbají na to, aby se děti navzájem poznávaly, utvořily si přátelské vztahy a vhodně komunikovaly. Ve hrách jsou potom upevňovány další sociální dovednosti, kromě komunikace je to spolupráce při řešení různých úkolů a problémů.

Druhým všudypřítomným průřezovým tématem je potom *Výchova demokratického občana*, která vychází již ze základní koncepce spolku Pionýr a to té, že Pionýr je demokratický spolek. Demokracií a jejími principy se PS Kamarád zabývá spíše na praktické rovině než na teoretické. Spolek Pionýr má bohužel minulost spojenou se socialistickým režimem, kdy byl vnímán jako politický nástroj, což po pádu režimu neplatí. Politika rozhodně není tématem, o kterém by se pionýrské skupiny s dětmi bavily nebo se jím výrazně zabývaly. Spíše než politickou teorií se spolek snaží děti naučit fungování v demokratické společnosti. Toho se vedoucí snaží dosáhnout na bázi různých pravidel (ať už při hrách nebo při fungování skupiny/týmu), která mohou v této rovině simulovat zákony. Spolek má určitou hierarchii, v čele je skupinová vedoucí, pod ní jsou oddíloví vedoucí atd., přičemž tito mají ve spolku funkci autorit. Každý ve spolku (i nejmladší členové) má právo vyjádřit svůj názor, respektuje-li pravidla slušného chování. O problémech je snahou diskutovat a společně nacházet řešení, která budou přijatelná pro všechny zúčastněné. I samotné členství ve spolku má demokratický základ – je zcela dobrovolné a jsou s ním spojena určitá práva, ale i povinnosti. Na základě těchto principů se skupina snaží dětem ukázat, jak demokratická společnost funguje. Děti se učí především principu práv a povinností a přijetí odpovědnosti za svá rozhodnutí a své činy.

Z ostatních průřezových témat podle RVP ZV se nejčastěji objevuje *Environmentální výchova*. Vztah k přírodě a celkově životnímu prostředí je pro práci

spolku i skupiny klíčový. Protože se děti většinu času pohybují v přírodě, je nutné naučit je základním principům správného chování v přírodě, co se týče např. odhazování odpadků, poškozování stromů, ubližování zvířatům apod. Formou povídání i her jim vedoucí ukazují, jak se správně k přírodě chovat, ale i jak lidé ovlivňují životní prostředí negativně. Hlavní snahou je, aby děti měly k přírodě a životnímu prostředí respekt, získaly znalosti o fungování přírody a životního prostředí, aby poznávaly různé ekosystémy, rozuměly fungování těchto ekosystémů a věděly, co si mohou a nemohou dovolit. Cílem je především vybudovat u dětí kladný vztah k životnímu prostředí, které je nedílnou součástí našich životů a vštípit dětem takové hodnoty, které využijí i v běžném životě v současnosti nebo i v budoucnosti. Zároveň je cílem vybudovat u dětí základnu postojů a hodnot, na kterých potom pomocí vlastních postřehů a názorů budou stavět svůj vlastní vztah k přírodě, životnímu prostředí a jeho ochraně.

Průřezové téma *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech* se rovněž objevuje v některých akcích skupiny. Tomuto tématu se skupina věnuje pouze okrajově, většinou netvoří zásadní část programů na téma cestování. Objeví-li se na nějaké akci, jedná se především o poznávání jiných kultur, jiných zemí z pohledu člověka, který danou zemi většinou rovněž v realitě nenavštívil. To znamená, že ten, kdo chystá program, načte informace o problematice, kterou se bude zabývat, a potom jí formou hry či povídání předá dětem. Z akcí, kde se toto téma zlehka objevilo, můžeme zmínit poznávání Evropy v rámci výpravy „Dobyvatelé“, kde se děti setkaly s určitými kulturními aspekty vybraných evropských zemí. Dále se jednalo o „Let č. 999“, kde skrze cestování opět poznávaly jiné krajiny. Toto průřezové téma má jistě mnohem větší potenciál, nicméně v rámci aktivit skupiny se vždy jedná pouze o obrazné pojetí a proto nemusí vždy mít kýžený efekt.

Podobně je na tom i průřezové téma *Multikulturní výchova*, které se objevuje na podobných akcích, jako *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*. V rámci akcí a aktivit se PS Kamarád tématem multikulturality příliš nezabývá, alespoň co se programů týče (pouze při programech s tematikou cestování, jak již bylo zmíněno). V této oblasti děti v rámci akcí skupiny asi nejvíce poznaly severoamerické Indiány, o kterých již několik programů bylo (výprava Aljaška, tábor Dobrodružství s Indiány). Více prostoru zde dostalo poznávání jejich kultury, způsobu života a to především v historii. V rámci spolku však toto téma opomíjeno není. Mezi členy PS Kamarád je zastoupeno několik etnických menšin, i když se jedná o jednotlivce z těchto řad. Vzhledem k tomu, že

v české společnosti jsou zastoupeny určité předsudky k jistým etnickým skupinám (Lipold, 2015, Amnesty International, 2015), bylo by vhodné s dětmi na toto téma hovořit. Nicméně cílem skupiny není nějakým způsobem upozorňovat na odlišnost některých našich členů, proto vedoucí nedávají dětem přednášky na téma etnického původu, aby je to spíše nepodnítilo k nějakým projevům nepřátelství. Ke všem dětem je přistupováno stejně bez rozdílu a stejně tak to dělají i děti, pokud se objeví nějaký problém, řeší se individuálně. Nutno říci, že se skupina v této oblasti zatím nesešla s žádným výrazným problémem.

Poslední průřezové téma RVP ZV, *Mediální výchova*, se v akcích a aktivitách PS Kamarád neprojevuje, a to především proto, že skupina zatím není vybavená k práci s počítači, zadruhé většina akcí se koná v přírodě, kam se využívání mediálních prostředků příliš nehodí, a na akcích je používání technologií, jako jsou mobilní telefony, tablety apod., spíše nežádoucí. K programům a různým hrám vedoucí občas technologie (např. notebooky) využívají, ale děti s nimi do přímého kontaktu nepřicházejí.

7. Vlastní návrhy nových aktivit a rozšíření stávajících aktivit Pionýrské skupiny Kamarád využitelných v rámci mimoškolní výuky zeměpisu

Na základě rozboru aktivit, které proběhly v rámci PS Kamarád v mezidobí 2011-2016 jsou návrhy aktivit orientovány především na oblast sociální geografie. Pionýrská skupina Kamarád měla ve sledovaném období totiž řadu akcí a aktivit zaměřených na fyzickou geografii, sociální geografie byla ale z velké míry opomíjena. Aktivity se tedy zaměřují především na témata *Regiony světa, Společenské a hospodářské prostředí*, případně *Česká republika*. Kromě samotné sociální geografie se u dvou aktivit uplatňují také principy environmentální výchovy a tématu *Životní prostředí*.

Dva z návrhů aktivit jsou nové, u jednoho se jedná o rozšíření aktivity, která již proběhla. Zaměření aktivit je relativně různorodé. První aktivita je zaměřena na světové hospodářství, druhá na dopravu a třetí na jazykovou strukturu obyvatelstva.

7.1. Energetika

Aktivita je zaměřena na světovou energetiku, energetické suroviny a jednotlivé typy elektráren. Z hlediska zeměpisu se jedná o aktivitu se zaměřením socioekonomickým, nicméně svůj vliv má i fyzická geografie. Socioekonomický aspekt reprezentuje světové hospodářství na poli energetiky. Fyzickou geografii pak zastupují hlavně lokalizační faktory umístění elektráren, surovinová základna a přítomnost obnovitelných zdrojů. Mimoto se zde uplatňují principy ekologické.

Z témat vzdělávacího oboru Zeměpis lze aktivitu zařadit pod Společenské a hospodářské prostředí (energetika), Regiony světa (typy elektráren ve světě a faktory) a Českou republiku (typy elektráren v ČR a faktory). Z průřezových témat pak lze aktivitu charakterizovat Environmentální výchovou (dopady využívání daného typu elektrárny) a Výchovou k myšlení v evropských a globálních souvislostech (energetika ve světě, Evropě, ČR).

Tab. 2: Energetika

Název aktivity	Zeměpis	RVP ZV	Průřezová témata
Energetika	energetické suroviny, typy elektráren a jejich ekologické zatížení, geografické aspekty výroby elektrické energie ve světě a ČR	Společenské a hospodářské prostředí, Regiony světa, Životní prostředí, Česká republika	Environmentální výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Zdroj: Autorka, MŠMT, 2016

Cíl aktivity

Cílem aktivity je ukázat dětem možnosti výroby elektrické energie v různých typech elektráren za použití různých surovin či energetických zdrojů a zároveň poukázat na ekologické zatížení, které dané typy elektráren mají.

Průběh aktivity:

Ve vyznačeném území jsou rozmístěna ložiska jednotlivých energetických surovin (černé a hnědé uhlí, ropa, zemní plyn, uran). Energetické suroviny představují lístečky s jejich názvem. Ložisek jedné suroviny může být i několik, uran je však velmi vzácná surovina. Ve hře představují lístečky i obnovitelné zdroje energie. Ty je vhodné umístit na příhodné místo (vodu k potoku či řece, vítr na holou pláň či vrchol kopce, slunce na sluncem vyhřívanou plochu apod.) – není to však podmínkou.

Děti jsou rozděleny do týmů, které mezi sebou soupeří. Každý tým má svou „základnu“, kde má k dispozici tyto typy elektráren: tepelné, jaderné, větrné, vodní a solární. Cílem je vyrobit co největší množství elektrické energie. K tomu jsou potřeba energetické suroviny a obnovitelné zdroje. Děti hledají ložiska a stanoviště s obnovitelnými zdroji a nosí lístečky na svou „základnu“. Tam je lísteček použit pro výrobu elektřiny. Dětem jsou podle použité suroviny či zdroje připočteny body za získaný objem elektřiny a zároveň dostanou určitý počet trestných bodů za ekologické zatížení. Děti vidí jenom nárůst „jejich“ elektrické energie; o trestných bodech vědí, ale neznají jejich hodnotu.

Body za využití suroviny/zdroje mohou být např. následující:

- uran – 40 bodů,
- černé uhlí – 30 bodů,
- hnědé uhlí – 25 bodů,
- voda – 15 bodů,
- vítr – 13 bodů,
- sluneční záření – 10 bodů.

Trestné body za ekologické zatížení mohou být např. následující:

- uran – 20 bodů,
- černé uhlí – 14 bodů,
- hnědé uhlí – 12 bodů,
- voda – 1 bod,
- vítr – 2 body,

- sluneční záření – 2 body.

Na konci seznámíme děti s výsledky jejich snahy o výrobu elektrické energie ale i s počtem trestných bodů, které získaly. Vítězí tým s celkovým největším počtem bodů. Je však vhodné ocenit i tým, který si ve hře vedl neekologičtěji.

Po aktivitě následuje reflexe. Reflexe by měla zahrnovat debatu o tom, proč týmy využily zdroje, které využily, dále co si myslí o ekologickém zatížení, které způsobily apod. Debata by se měla zaměřit právě na ekologickou stránku výroby elektřiny a důsledky neekologického chování.

Druhá část debaty by pak měla zahrnovat geografické aspekty využití jednotlivých typů energie (lokalizační faktory, dovoz surovin apod.).

Shrnutí

Cílem aktivity je seznámit děti s energetikou ve světě, případně České republice. K tomu slouží názorně jednotlivé typy elektráren, které podle typu suroviny/zdroje vyrobí dané množství elektrické energie. Zároveň je však důležitý aspekt ekologický, který z množství energie strhává body za nižší ekologičnost či zátěž.

Literatura:

VANČURA, M. (2008): Geografie průmyslu. In: Toušek, V. a kol.: Ekonomická a sociální geografie. Nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, s. 177-229.

SVOBODOVÁ, H., HOFMANN, E., VĚŽNÍK, A. (2013): Vybrané kapitoly ze socioekonomické geografie České republiky. Fakulta informatiky, Masarykovy univerzity, Brno, 163 s.

7.2. Jízdní řády

Aktivita je rovněž zaměřena především na sociální geografii. Konkrétně se jedná o aktivitu zaměřenou na dopravní síť a typy dopravy. Podle potřeby lze řešeným územím zvolit Českou republiku, Evropu či celý svět (roste náročnost přípravy i samotné aktivity). Hlavním úkolem je dostat se pomocí jízdních řádů z jednoho města do druhého za pomoci několika typů dopravy.

Z témat vzdělávacího oboru Zeměpis spíše socioekonomicky zaměřených lze tuto aktivitu zařadit pod *Společenské a hospodářské prostředí, Regiony světa a Česká republika* (pokud je řešeným územím či jeho součástí). Z více fyzickogeograficky zaměřených témat je to *Životní prostředí*. Posledním tématem pak jsou *Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie* (základní pomůckou je mapa).

Z témat průřezových aktivita spadá pod *Environmentální výchovu* a *Výchovu k myšlení v evropských a globálních souvislostech*.

Témata *Životní prostředí* a *Environmentální výchova* jsou pro tuto aktivitu důležité především z hlediska ochrany životního prostředí a ekologické zátěže jednotlivých typů dopravy (např. automobilová vs. železniční).

Tab. 3: Jízdní řády

Název aktivity	Zeměpis	RVP ZV	Průřezová témata
Jízdní řády	typy dopravy, provázanost veřejné dopravní sítě, model cestování	Společenské a hospodářské prostředí, Regiony světa, Životní prostředí, Geografické informace, zdroje dat, kartografie a topografie, Česká republika	Environmentální výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Zdroj: Autorka, MŠMT, 2016

Cíl aktivity

Cílem je seznámit děti s jednotlivými typy dopravy v širším kontextu. Kromě samotných dopravních typů hrají roli i překážky v prostoru, historie dopravních sítí, rychlost a cena dopravy apod.

Průběh aktivity:

Základní potřebou pro tuto aktivitu je mapa řešeného území. Na ní jsou vyznačená města, kterých se hra týká, a také dopravní spojení mezi těmito městy. Dále jsou potřeba „jízdní řády“ – tabulky, které uvádějí jednotlivé trasy mezi městy. Jízdní řády obsahují spojená místa, typ dopravy, čas odjezdu a příjezdu a cenu za jízdenku/letenku. Ve hře se také uplatňuje stanoviště „pokladna“, kde se prodávají jízdenky/letenky.

Hru mohou hrát týmy i jednotlivci. U týmů je nutná spolupráce. Na počátku má každý tým určitou částku peněz na kreditní kartě, kde má neomezené možnosti přecerpaní (nicméně jsou za to trestné body). Každému týmu je přiřazena (výběrem či losem) cílová destinace. Startovní pozice může být pro všechny stejná. Cílem hry je dostat se do cílové destinace co nejrychleji a zároveň co nejlevněji (resp. co nejméně přecerpat kredit na kartě).

Týmy mají k dispozici připravenou mapu. Jízdní řády jsou rozmístěné na stanovištích v okolí. Prvním úkolem je nashromáždit jízdní řády, které pak tým využije. Dalším krokem je úvaha, jak se nejrychleji a nejlevněji dostat do cílové destinace. Tým může použít libovolné množství dopravních prostředků i tras. Musí však vzít v úvahu časy příjezdu a odjezdu. Plán cesty zapisují podrobně a přehledně na papír, aby mohlo dojít ke

kontrole správnosti cestovního plánu. Jakmile mají naplánováno, vydají se na „pokladnu“, kde zakoupí jízdenky či letenky a z kreditní karty jim jsou odečteny peníze. Následuje kontrola plánu.

Poslední fází aktivity je reflexe. Ta by se měla zaměřit na důvody využití daných dopravních prostředků, pocity při práci s jízdními řády a celkovými pocity ohledně plánování trasy. Finanční a časová stránka věci by měla být rovněž zahrnuta. Dále je vhodné děti seznámit, proč je časová i finanční stránka věci taková, jaká je, a také jaké jsou prostorové předpoklady pro využití jednotlivých typů dopravy. Je vhodné se zabývat typy dopravy i z hlediska ekologického apod.

Shrnutí

Aktivita je zaměřena na dopravní systémy a typy dopravy. Cílem je ukázat názorně, jakým způsobem lze cestovat, a jaké jsou výhody a nevýhody jednotlivých typů dopravy. Výhody a nevýhody mohou být cenové, časové, prostorové a další. Důležitým geografickým prostředkem je také mapa dopravní sítě, se kterou děti v rámci aktivity pracují.

Literatura:

SEIDENGLANZ, D. (2008): Geografie dopravy. In: Toušek, V. a kol.: Ekonomická a sociální geografie, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, s. 231–267.

MIRVALD, M. (1999): Geografie dopravy I. Západočeská univerzita, Plzeň, 71 s.

KRAFT, S. (2015): Základy geografie dopravy. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 77 s.

7.3. Lingvistika

Tato aktivita je rozšířením hry, která již v rámci „Dobyvatelé“ Pionýrské skupiny Kamarád proběhla. Autorka se domnívá, že nebyl využit její plný potenciál.

Aktivita s názvem Lingvistika je zaměřena na jazyky a jazykovou strukturu obyvatelstva. Zaměřena je primárně na jazyky evropské, nicméně lze ji využít i ve větším měřítku. Aktivita má čistě sociogeografický podtext.

Z témat vzdělávacího oboru Zeměpis lze tuto aktivitu zařadit pod Společenské a hospodářské prostředí a Regiony světa. Průřezové téma, pod které aktivita spadá, je Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech.

Tab. 4: Lingvistika

Název aktivity	Zeměpis	RVP ZV	Průřezová témata
Lingvistika	jazyky, jazyková struktura v Evropě, obyvatelstvo	Společenské a hospodářské prostředí, Regiony světa	Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Zdroj: Autorka, MŠMT, 2016

Cíl aktivity

Aktivita má za úkol seznámit s jazykovými rodinami či skupinami a jejich společnými znaky, což vypovídá mnohé i o národech, které dané jazyky používají (jejich podobnosti, odlišnosti,...).

Průběh aktivity:

V daném prostoru jsou rozmístěny připravené lístečky s větou v cizím jazyce. Mělo by se jednat pouze o jednu příkladovou větu v různých jazycích. Lístečky jsou očíslované. V průběhu aktivity jsou k nim totiž přiřazeny i názvy jazyků, ve kterých je věta zapsaná. Hra je určena pro týmy i jednotlivce.

V první části hry je nutné nashromáždit všechny lístečky. Jejich počet hráči předem znají. Potom následuje druhá fáze aktivity. V té mají týmy za úkol seskupit jednotlivé lístečky do jazykových skupin na základě jejich podobnosti. Mohou se pokusit i o pojmenování jazykové skupiny, případně o zařazení do jazykové rodiny. Jakmile mají hotovo, dostanou sadu názvů použitých jazyků, rovněž očíslovanou, aby je šlo přiřadit. Pomocí těchto lístečků mohou provést kontrolu a své rozdělení poupravit. Potom následuje společná kontrola.

V závěru hry je vhodné provést diskuzi na téma podobnosti jazykových skupin i použitého písma (objevit se může i azbuka či asijská nebo arabská písma). Bylo by vhodné shrnout podobnosti a pobavit se i o rozšíření jazyků po Evropě/světě (záleží na měřítku hry).

Shrnutí

Aktivita je zaměřena na jazykovou strukturu obyvatelstva, jazykové skupiny a jazyky obecně. Má přiblížit podobnost jazyků v jednotlivých rodinách a skupinách a vysvětlit tyto podobnosti.

Literatura:

KUNC, J. (2008): Geografie obyvatelstva. In: Toušek, V. a kol.: Ekonomická a sociální geografie. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, s. 41-96.

CIA (2007): The world factbook: Languages.
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/2098.html#135> (25. 4. 2017)

7.4. Zhodnocení aktivit

Aktivity spolku Pionýr mohou mít charakter jak fyzickogeografický, tak sociogeografický. Sociální geografie má v aktivitách spolku jistou nevýhodu v tom, že akce se odehrávají především v přírodě, a ne ve např. městech. Socioekonomická sféra má některá svá specifika, která spolek Pionýr v rámci aktivit zaměřených především na přírodu pokrýt nedokáže. Čemu se však spolek věnuje podrobně je poznávání místního regionu a České republiky. Fyzickogeografické aktivity mají ve spolku naopak mnohem větší potenciál.

U všech aktivit v rámci spolku Pionýr (potažmo mimoškolního vzdělávání) má nespornou výhodu názornost, aktivita dětí, motivační faktory a další. Děti se prostřednictvím aktivit a her učí spíše nenásilnou formou (Maňák a Švec, 2003). Názornost a přímý kontakt s geografickým prostředím jsou patrné hlavně při aktivitách zaměřených spíše na fyzickou geografii či terénní výuku v přírodě (Marada, 2006). Názornost lze nicméně uplatnit i při aktivitách spíše sociogeografických. U tohoto typu aktivit je často potřeba využívat mapy, grafy, fotografie a další. Ačkoli názornost není mnohdy úplná, jako může být v případě fyzické geografie, děti si i tak dokážou mnohem lépe představit, jak procesy a vztahy v sociální geografii fungují.

Velký význam také faktor vlastní motivace, kdy práce samostatně nebo ve skupinách v novém a neobvyklém prostředí motivuje děti k práci, vlastnímu bádání atd. (Marada a Fenklová, 2013). Děti navíc často soutěží, což může opět navýšit motivaci a napomoci lepším výsledkům (Kalhous a Obst, 2002).

8. Závěr

Hlavním cílem bakalářské práce bylo zjistit význam mimoškolního vzdělávání zeměpisem za použití příkladu aktivit spolku Pionýr. K naplnění tohoto cíle vedlo několik dílčích kroků. Prvním bylo prostudování literatury k danému tématu a Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (MŠMT, 2016). Do RVP ZV bylo pak zařazeno téma práce s důrazem na vzdělávací obor zeměpis. Autorka se dále věnovala teoretickým východiskům z oblasti mimoškolního vzdělávání obecně a mimoškolního vzdělávání zeměpisem. Zde mají svou roli i výukové metody použitelné v tomto typu mimoškolního vzdělávání. Dále byla rozebrána problematika spolku Pionýr z hlediska jeho minulosti i současnosti, přičemž pozornost byla věnována i Pionýrské skupině Kamarád, Jihlava, z. s.

V neposlední řadě byl vytvořen souhrn akcí výše zmíněné pionýrské skupiny v mezidobí 2011-2016. Na jeho základě pak autorka rozebrala jednotlivé akce z hlediska jejich tematického zaměření ve vzdělávacím oboru zeměpis a jejich zařazení do témat RVP ZV pro stejný obor. Po tomto souhrnu vytvořila autorka několik vlastních návrhů a rozšíření proběhlých aktivit, které lze na základě teoretické části i praktického rozboru zahrnout mezi aktivity spolku Pionýr. Návrhy jsou koncipovány především jako aktivity z oblasti sociální geografie, a to z toho důvodu, že spolek Pionýr i PS Kamarád se svým zaměřením věnuje spíše fyzicko-geografickým aktivitám a sociální geografie bývá mírně podhodnocována. Autorka se chce podrobnému rozpracování aktivit, včetně tvorby materiálů (pracovních listů apod.) zabývat v diplomové práci.

Na základě výsledků bakalářské práce lze mimoškolní vzdělávání zeměpisem zhodnotit jako přínosné především z hlediska praktického využití teoretických znalostí ze školního vyučování. Znalosti lze uplatnit v řadě geografických disciplín. Kromě zřejmého významu terénní výuky s důrazem na orientaci a poznávání krajiny je řada dalších oblastí, které může mimoškolní vzdělávání zeměpisem rozvíjet. Příkladem z fyzické geografie mohou být praktické dovednosti v oblasti meteorologie (vlastní měření, používání přístrojů), hydrologie (podobně jako u předchozí zmíněné oblasti), biogeografie, geologie, geomorfologie apod. Ze sociální geografie lze pozorovat sídelní strukturu, dopravní síť, strukturu (a další vlastnosti) obyvatelstva, cestovní ruch atd.

Výhodou mimoškolního vzdělávání a také obrovským přínosem pro výuku zeměpisu je názornost především z hlediska fyzické geografie. V rámci terénní výuky se děti setkají s geografickými jevy a strukturami, o kterých do té doby pouze slyšely nebo je viděly na obrázku. Poznávání jevů v terénu je velmi výhodné, protože děti si již nemusí

pouze představovat, jak daný jev funguje či vypadá, ale vidí ho na vlastní oči, v reálném čase, nezkršeně a takový, jaký opravdu je. Jak již bylo zmíněno, Marada (2006) přirovnává přírodu ke „geografické laboratoři“, což také o názornosti mnohé vypovídá. Názornost a pozorování jevů však není doménou jenom fyzické geografie. I mnoho jevů spadajících pod sociální geografii lze v rámci mimoškolního vzdělávání zachytit. Pro pozorování sociogeografických jevů je pak vhodnější obec či město než příroda jako taková.

V rámci aktivit spolku Pionýr dochází také k silnému propojování jednotlivých předmětů. Hlavní integraci lze spatřit ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda (MŠMT, 2016), přičemž nejsilnější vazby jsou zde mezi zeměpisem a přírodopisem. Souvislost je opět dána zaměřením spolku na přírodu. Nicméně vazby najdeme i na jiné vzdělávací, např. dějepis. Tyto vazby se často projevují při poznávání místního regionu, protože jak historie, tak geografie jsou v tomto ohledu důležité.

Velkou výhodou mimoškolního vzdělávání je také míra aktivizace dětí. Zatímco ve školním prostředí je míra aktivizace malá a žáci jsou spíše pasivními příjemci informací, podobně jako u řady exkurzí (Marada a Fenklová, 2013), při mimoškolním vzdělávání jsou větší možnosti pro samostatnou práci dětí a jejich bádání. Tomu velmi napomáhá motivace, kterou v souvislosti s terénní výukou zdůrazňuje řada autorů (Marada a Fenklová, 2013, Ciocan a Ionuș (2016)).

Spolek Pionýr se v současné době mj. věnuje rozvoji dětí a jejich vzdělávání především právě v oblasti přírody. K tomu neodmyslitelně patří víkendové i jednodenní výpravy, týdenní schůzky či letní dětské tábory. Spolek se snaží o všeobecný rozvoj osobnosti prostřednictvím řady akcí a aktivit. Klade však důraz i na znalosti a dovednosti související s přírodou. Řada těchto znalostí a dovedností je z oblasti přírodopisu, mnoho jich však lze zařadit rovněž pod vzdělávací obor zeměpis. Podobně jako mimoškolní vzdělávání zeměpisem jako takové se zaměřuje především na terénní výuku. Kromě toho se spolek zaměřuje na poznávání vlasti, a to nejen z hlediska geografického.

Spolek Pionýr nabízí mimoškolnímu vzdělávání zeměpisem vhodné prostředí i podmínky. Členové spolku pracují převážně v přírodě či terénu, což tvoří dobrý základ pro aktivity se zeměpisným zaměřením. Spolek rovněž pracuje s dětmi celoročně, je tedy dostatek času i prostoru pro pořádání řady akcí, z nichž mnohé mohou mít geografický podtext. Propojení geografie a spolku Pionýr má své opodstatnění i z hlediska poznávání právě naší vlasti a místního regionu z jiného pohledu, než jaký nabízí škola. Vzhledem

k tomu, že terénní výuka není v českých školách obvyklým fenoménem, se autorka domnívá, že nejen spolek Pionýr, může v této oblasti vhodně doplňovat školní výuku zeměpisu na 2. stupni ZŠ.

9. Seznam použité literatury a internetových zdrojů

- AMNESTY INTERNATIONAL (2015): Chce to více snahy: Etnická diskriminace romských dětí v českých školách. Amnesty International Ltd., Londýn, 71 s.
https://www.amnesty.cz/data/file/1993-chce-to-vice-snahy_vyzkumna-zprava.pdf?version=1457287650 (13. 4. 2017)
- BREJCHOVÁ, K., ČERNÁ, I., HLÁVKOVÁ, Z., NEJEDLÁ, V., NOVÁKOVÁ, A., BĚLOHLÁVEK, M., KOŘÍNEK, J., TOMČALA, J. (2016): Výroční zpráva – Pionýr 2015. Praha, 21 s.
- CIA (2007): The world factbook: Languages.
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/2098.html#135> (25. 4. 2017)
- CIOCAN, E., IONUȘ, O. (2016): Types of evaluation used in extracurricular didactic-geographic activities. Geography, University of Craiova, p. 95-100.
- ČESKÁ TÁBORNICKÁ UNIE (2017): Česká tábornická unie – informační stránky organizace, <http://www.tabornici.cz/> (8. 3. 2017)
- ČINČERA, J., HOLEC, J. (2016): Terénní výuka ve formálním vzdělávání. Metodický portál RVP, <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/21141/terenni-vyuka-ve-formalnim-vzdelavani.html/>
- ČMOLÍK, O. A KOL. (1979): Kapitoly z historie Pionýrské organizace v Československu: Stručný nástin vývoje v letech 1945 – 1978. Mladá fronta, Praha, 231 s.
- ECCLES, J., BARBER, B., STONE, M., HUNT, J. (2003): Extracurricular Activities and Adolescent Development. Journal of Social Issues, 59, no. 4, p. 865-889.
- HOFBAUER, B. (2002): Sdružování dětí a mládeže ve volném čase. In: Pávková, J. a kol.: Pedagogika volného času. Portál, Praha, 231 s.
- HOFBAUER, B. (2004): Děti, mládež a volný čas. Portál, Praha, 176 s.
- HOFMANN, E. A KOL. (2003): Integrované terénní vyučování. Paido, Brno, 124 s.
- HOFMANN, E., RYCHNOVSKÝ, B. (2005): Terénní vyučování. Metodický portál RVP, <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/263/terenni-vyucovani.html/>
- HOFMANN, E., TRÁVNÍČEK, M., SOJÁK, P. (2011). Integrovaná terénní výuka jako systém. In T. Janík, P. Knecht, & S. Šebestová (Eds.), Smíšený design v pedagogickém výzkumu: Sborník příspěvků z 19. výroční konference České asociace

pedagogického výzkumu. Masarykova univerzita, Brno, s. 310-315,
<http://www.ped.muni.cz/capv2011/sbornikprispievku/hofmantravniceksojak.pdf>

JÁČ, M. (2013): Zeměpisná exkurze jako terénní cvičení. *Geografické rozhledy*, 22, č. 3, s. 16-17.

JANKOVCOVÁ, M., PRÁCHA, J., KOUDELA, J. (1988): Aktivizující metody v pedagogické praxi středních škol. SPN, Praha, 152 s.

JUNÁK – ČESKÝ SKAUT, Z. S. (2017): Skauting: Najít kamarády – zažít dobrodružství, <https://www.skaut.cz/> (8. 3. 2017)

KALHOUS, Z. (2002): Výukové metody. In: Kalhous, Z., Obst, O. a kol.: Školní didaktika. Portál, Praha, 448 s.

KATEDRA GEOGRAFIE (2013): Zeměpisný badatelský klub,
<http://www.pf.jcu.cz/structure/departments/kge/zemr-pisn-z-badatelsk-z-klub.html>
(8. 3. 2017)

KORNILOV, V. (2012): Gender Differences in Geography Education Extracurricular Activities.
http://conference.pixel-online.net/edu_future2012/common/download/Paper_pdf/54-LG02-FP-Kornilov-FOE2012.pdf (25. 4. 2017)

KRAFT, S. (2015): Základy geografie dopravy. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 77 s.

KUBEŠ, V. (2003): Malá tábornická encyklopedie. Albatros, Praha, 334 s.

KUNC, J. (2008): Geografie obyvatelstva. In: Toušek, V. a kol.: Ekonomická a sociální geografie. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, s. 41-96.

LAMBERT, D., BALDERSTONE, D. (2000): Learning to Teach Geography in the Secondary School: A Companion to School Experience. Taylor & Francis, Abingdon, 516 s.

LERNER, I. J. (1986): Didaktické základy metod výuky. Praha, SPN, 89 s.

LIPOLD, J. (2015): Jsme rasisti, zjistil průzkum. Jak masa Čechů oznámkovala masu Romů a muslimů. <https://nazory.aktualne.cz/komentare/jsme-rasisti-zjistil-pruzkum-masa-cechu-oznamkovala-masu-rom/r~f9ea8018a4c911e5a405002590604f2e/?redirected=1492269572> (13. 4. 2017)

MAŇÁK, J. (1990): Nárýs didaktiky. PedF MU, Brno, 104 s.

MAŇÁK, J., ŠVEC, V. (2003): Výukové metody. Paido, Brno, 219 s.

MARADA, M. (2006): Jak na výuku zeměpisu v terénu? *Geografické*

rozhledy, 15, č. 3, s. 2–5.

MARADA, M., FENKLOVÁ, E. (2013): Výuka v krajině jako účinná forma učení. Geografické rozhledy, 22, č. 3, s. 12-14.

MEYER, H. (2000): Unterrichtsmethoden, I, II. Frankfurt am Main, Cornelsen Verlag Scriptor.

MIRVALD, M. (1999): Geografie dopravy I. Západočeská univerzita, Plzeň, 71 s.

MŠMT (2016): Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha, 164 s.

PÁVKOVÁ, J., PAVLÍKOVÁ, A., HÁJEK, B. (2002): Výchovné a vzdělávací činnosti v době mimo vyučování. In: Pávková, J. a kol.: Pedagogika volného času. Portál, Praha, 231 s.

PÁVKOVÁ, J., PAVLÍKOVÁ, A., HRDLIČKOVÁ, V. (2002): Výchova mimo vyučování. In: Pávková, J. a kol.: Pedagogika volného času. Portál, Praha, 231 s.

PETTY, G. (1996): Moderní vyučování. Portál, Praha, 384 s.

PIONÝR (2012): Pionýr – dobrodružství na míru, <http://www.pionyr.cz/> (27. 2. 2017)

PIONÝR (2016): Stanovy Pionýra a Program Pionýra. Pardubice, http://www.pionyr.cz/docs/stanovy_program_Pionyr_2016.pdf (27. 2. 2017)

PIONÝR (2017): Ledová Praha, <http://www.ledovapraha.cz/> (27. 2. 2017)

ŘEZNÍČKOVÁ, D. A KOL. (2008): Náměty pro geografické a environmentální vzdělávání: Výuka v krajině. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Projekt JPD3 – Přírodovědná gramotnost, Praha, 184 s.

SEGUIN, R. (1991): Curriculum Development and Implementation of Teaching Programmes. UNESCO, 111 s.

SEIDENGLANZ, D. (2008): Geografie dopravy. In: Toušek, V. a kol.: Ekonomická a sociální geografie, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, s. 231–267.

SKALKOVÁ, J. (1999): Obecná didaktika. ISV nakladatelství, Praha, 292 s.

SVATOŠ, Z. a kol. (1978): Pionýrská encyklopedie 1. Mladá fronta, Praha, 254 s.

SVOBODOVÁ, H., HOFMANN, E., VĚŽNÍK, A. (2013): Vybrané kapitoly ze socioekonomické geografie České republiky. Fakulta informatiky, Masarykovy univerzita, Brno, 163 s.

THEUER, V., STAŇOVÁ, J., THEUEROVÁ, A., VALENTOVÁ, L., VYKUS, V. (1988): Turistický oddíl mládeže. Olympia, Praha, 157 s.

- URMANOVÁ, L. (2011): Pionýr: proměny organizace v kontextu sametové revoluce. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Praha, 88 s.
- ÚSTŘEDNÍ RADA PIONÝRSKÉ ORGANIZACE – ÚR PO (1968): Programové teze Pionýrské organizace.
- VÁŽANSKÝ, M. (1995): Proměna vztahu práce a volného času. In: Vážanský, M., Smékal, V. (1995): Základy pedagogiky volného času. Paido, Brno, 176 s.
- VÁŽANSKÝ, M. (1995): Vývoj pedagogiky volného času. In: Vážanský, M., Smékal, V. (1995): Základy pedagogiky volného času. Paido, Brno, 176 s.
- VEVERKOVÁ, H. (2002): Učivo. In: Kalhous, Z., Obst, O. a kol.: Školní didaktika. Portál, Praha, 448 s.
- VANČURA, M. (2008): Geografie průmyslu. In: Toušek a kol.: Ekonomická a sociální geografie. Nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 411 s.
- VOSÁTKA, M. (1985): Tábornická encyklopedie. Mladá fronta, Praha, 360 s.
- ZÁLESKÝ, J. (2009): Terénní výuka. Geografické rozhledy, 19, č. 2, s. 14, 17.